

Applied Economics Studies, Iran (AESI)

P. ISSN:2322-2530 & E. ISSN: 2322-472X

Journal Homepage: <https://aes.basu.ac.ir/>

Scientific Journal of Department of Economics, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

Publisher: Bu-Ali Sina University. All rights reserved.

Copyright©2022, The Authors. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons.

Bu-Ali Sina
University

Modeling Measuring the Effects of Microcredit on Social Welfare in Rural Areas (A Case Study of Barkat Foundation's Job Creation Projects)

Ghaffari, A.¹, Pourfaraj, A.², Gilak Hakimabadi M. T.³, Karimi, A.⁴

Type of Article: Research

<https://dx.doi.org/10.22084/AES.2022.25392.3382>

Received: 2021.12.19; Accepted: 2022.04.29

Pp: 71- 98

Abstract

The importance of employment from the economic, political and social dimensions, especially in rural areas, has caused policymakers to pay more attention to the provision of facilities and human capital in order to develop entrepreneurship in economic activities, with an emphasis on raising the income of the low- and middle-income classes, in paragraph one of the resistance economy policies. to be placed Based on this, the Barkat Foundation started microcredits necessary for the establishment of employment and its development in rural areas in order to increase welfare since 2017. The research method of the current study is descriptive-analytical, and in order to answer the question, has microcredit had an effect on social welfare in rural areas? has been compiled. In this regard, the five main components of social welfare, including investment environment, economic quality, social capital, health and personal freedom and safety, were identified by experts and specialists based on the Delphi and consolidated methods and categorized into 30 items. Then the validity of the questionnaire was confirmed by elites and experts and its reliability was confirmed by Cronbach's alpha coefficient. In order to verify the research model, the structural equation model was used. By using the structural equation model and with the help of first and second order confirmatory factor analysis, the validity of the main model and the research questions were tested. The research results indicate that the fit of the model was good and acceptable. Also, based on the t-test, the effectiveness of microcredits on each of the components of social welfare was confirmed.

Keywords: Microcredit, Social Welfare, Rural Areas, Structural Equation Modeling.

JEL Classification: G21, I31, R10 , D04.

1. PhD Student in Economics, Department of Theoretical Economics, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Mazandaran University, Babolsar, Mazandaran, Iran (Corresponding Author).

Email: ghaffari_abolfazl@yahoo.com

2. Associate Professor of Economics, Department of Theoretical Economics, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Mazandaran University, Babolsar, Mazandaran, Iran.

3. Associate Professor of Economics, Department of Theoretical Economics, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Mazandaran University, Babolsar, Mazandaran, Iran.

4. Assistant Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Khwarazmi University, Tehran, Iran.

Citations: Ghaffari, A.; Pourfaraj, A.; Gilak Hakimabadi, M. T. & Karimi, A., (2022). "Modeling Measuring the Effects of Microcredit on Social Welfare in Rural Areas (A Case Study of Barkat Foundation's Job Creation Projects)". *Journal of Applied Economics Studies in Iran*, 11(43): 71-98. doi: 10.22084/aes.2022.25392.3382.

Homepage of this Article: https://aes.basu.ac.ir/article_4601.html?lang=en

1. Introduction

The microfinance movement was started by Muhammad Yunus in the early 1970s in Bangladesh in the face of market failure and the government's failure to provide credit to the poor and low-income people. Asymmetric information, high transaction costs compared to the small size of the loans, geographical distribution of the poor in deprived areas, large number of borrowers and low return on their investment, collateral requirements of banks and financial institutions and lack of flexibility in how Credit repayment is one of the reasons for market failure in providing conventional financial services to the poor. Based on this approach, during the last decades, the implementation of microfinance has helped to reduce poverty, increase income and improve the living standards of millions of people. Therefore, the World Bank declared 2005 as the year of "microcredit" to expand the use of this method in the world. Today, this method of financial provision is one of the most widely used methods to reduce poverty; Because it helps poor people to achieve self-employment opportunities and start a small business (Ahmadian, 2015). On the contrary, some believe that the economic growth of a country will automatically benefit the poor and save them from poverty; But inequality and its effect on economic growth and other social processes are among the criticisms of this approach. (Raghfari et al, 2014). For this reason, development researchers pay attention to conditions of growth under which the effects of poverty reduction are strong, or they look for a type of economic growth that is preferable from the point of view of rapid poverty reduction. The concept of "pro-poor growth" is the latest attempt to answer the above question, which has been raised since the 1990s. In general, the pro-poor growth strategy includes three basic levels: improving the ability of poor people, reducing transaction costs in the economy, especially between urban and rural areas, and increasing the demand for goods and services produced by poor people (Tasan et al, 2019). Despite the importance of microcredits in reducing poverty in rural communities and the emphasis of theoretical literature on the wide impact of microcredits on various aspects of social welfare, the main goal of this research is to measure the effects of microcredits on social welfare in rural areas with an emphasis on employment creation projects. The foundation is a blessing.

2. Methodology

The research method used is descriptive and survey based on the purpose of the user. The tool for collecting related information is a questionnaire that was created by a researcher and its validity was confirmed by a panel of experts. The number of the target community

is 40,000 applicants for Barkat Foundation's job creation projects in rural communities in 2017 and 2018, who have launched job creation projects through microcredits. Using Cochran's formula at the 5 % error level, the sample number of 381 members of the community has been selected. The sampling method is cluster sampling, in which 5 provinces of Yazd, South Khorasan, Hormozgan, Hamadan and Golestan have been selected as clusters (samples) due to their geographical diversity, natural resources, culture, climate, etc. The research questions were based on the Legatum social welfare index for localization by experts using the Delphi method. Finally, the 5 selection components and the relationships between the 5 components were analyzed using structural equation modeling and a model based on the relationships between the components was presented. Amos 24 and spss 20 software were used for analysis.

3. Conclusion

The issue of employment is very important from economic, political, social and cultural aspects. In this research, an attempt was made to provide the possibility of accurate validation of the scale by selecting a suitable statistical sample of applicants for job creation projects in rural areas. The present scale was built based on the experimental findings and theoretical approaches in the field of microcredits, based on the Legatum indicators. The content and form validity of the scale was confirmed by the experts of the university professors, managers, experts and the executive of employment creation projects. Also, the findings of the research in the field of validity of the scale structure, using the second-order confirmatory factor analysis, showed a high correlation between the latent variables. The results of second-order confirmatory factor analysis indicated high factor loadings for all five components of social well-being. On the other hand, the results of the t test indicate the positive effects of microcredit on all five components. Also, the examination of the average statistics of the items shows the positive opinions of the respondents to the items that were defined by the effective effects approach.

According to the results of the research, it is recommended to improve the community-oriented job creation projects of the Barkat Foundation, such as increasing the productivity of the workforce with better training of the workforce, increasing the amount of income through increasing credit in some employment creation projects to make the scale of the project economica, to help marketing more products and... Of course, in order to expand the provision of financial resources, it seems necessary to deviate from the allocation of loan resources of banks. Separation of the loan section of commercial banks and assigning it to loan banks can help in the optimal allocation of

these resources and as a result solve the problem of lack of resources in providing microfinance in Iran.

فصلنامه علمی مطالعات اقتصادی کاربردی ایران

شاپای چاپی: ۲۵۳۰-۲۳۲۲؛ شاپای الکترونیکی: ۴۷۲X-۲۳۲۲

وبسایت نشریه: <https://aes.basu.ac.ir>

نشریه گروه اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

مدل سازی سنجش آثار اعتبارات خرد بر رفاه اجتماعی در مناطق روستایی (مطالعه موردی طرح های اشتغال زایی بنیاد برکت)

ابوالفضل غفاری^۱، علیرضا پورفرج^۲، محمدتقی گیلک حکیم آبادی^۳، علیرضا کریمی^۴

نوع مقاله: پژوهشی

شناسه دیجیتال: <https://dx.doi.org/10.22084/AES.2022.25392.3382>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۹

صص: ۹۸-۷۱

چکیده

اهمیت اشتغال از ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی به خصوص در مناطق روستایی موجب شده است تا در بند یک سیاست های اقتصاد مقاومتی بر تأمین امکانات و سرمایه های انسانی به منظور توسعه کارآفرینی در فعالیتهای اقتصادی با تأکید بر ارتقاء درآمد طبقات کم درآمد و متوسط بیشتر مورد توجه سیاست گذاران قرار بگیرد. براساس این، بنیاد برکت اعتبارات خرد لازم برای راه اندازی اشتغال و توسعه آن در مناطق روستایی را در راستای افزایش رفاه از سال ۱۳۹۷ آغاز کرد. روش تحقیق پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی است و به منظور پاسخ گویی به این پرسش که آیا اعتبارات خرد بر رفاه اجتماعی در مناطق روستایی تأثیرگذار بوده است؟ گردآوری گردیده است. در این راستا، پنج مؤلفه اصلی رفاه اجتماعی شامل محیط سرمایه گذاری، کیفیت اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سلامت و آزادی و ایمنی فردی توسط خبرگان و متخصصین براساس روش دلفی و تلفیقی شناسایی و در قالب ۳۰ گویه دسته بندی گردید؛ سپس روایی پرسش نامه توسط نخبگان و متخصصین و پایایی آن توسط ضریب آلفای کرونباخ مورد تأیید قرار گرفت. به منظور تأیید مدل پژوهش از مدل معادلات ساختاری استفاده گردید. با استفاده از مدل معادلات ساختاری و به کمک تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و دوم، اعتبار مدل اصلی و سؤالات بررسی آزمون شدند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که برازش مدل به صورت خوب و در حد قابل قبول بوده است. هم چنین براساس آزمون t، اثرسنجی اعتبارات خرد بر روی هر یک از مؤلفه های رفاه اجتماعی مورد تأیید قرار گرفت.

کلیدواژگان: اعتبارات خرد، رفاه اجتماعی، مناطق روستایی، مدل سازی معادلات ساختاری.

طبقه بندی JEL: 21G, 31I, R10, D04

۱. دانشجوی دکتری اقتصاد، گروه اقتصاد نظری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابل، مازندران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: ghaffari_abolfazl@yahoo.com

۲. دانشیار اقتصاد، گروه اقتصاد نظری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابل، مازندران، ایران.

Email: pourfaraj@yahoo.com

۳. دانشیار اقتصاد، گروه اقتصاد نظری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابل، مازندران، ایران.

Email: mgilak@umz.ac.ir

۴. استادیار جامعه شناسی، گروه جامعه شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

Email: alireza.karimi@khu.ac.ir

ارجاع به مقاله: غفاری، ابوالفضل؛ پورفرج، علیرضا؛ گیلک حکیم آبادی، محمدتقی؛ کریمی، علیرضا، (۱۴۰۱). «مدل سازی سنجش آثار اعتبارات خرد بر رفاه اجتماعی در مناطق روستایی (مطالعه موردی طرح های اشتغال زایی بنیاد برکت)». فصلنامه مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ۱۱(۴۳): ۷۱-۹۸. doi: 10.22084/aes.2022.25392.3382

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://aes.basu.ac.ir/article_4601.html

۱. مقدمه

جنبش تأمین مالی خرد در مواجهه با پدیده شکست بازار و نیز شکست دولت در اعطای اعتبارات به فقرا و افراد کم‌درآمد توسط «محمد یونس» در اوایل دهه ۱۹۷۰م. در بنگلادش آغاز شد. اطلاعات نامتقارن، هزینه‌های معاملاتی بالا نسبت به اندازه کوچک وام‌ها، توزیع جغرافیایی فقرا در نقاط محروم، تعداد زیاد قرض‌گیرندگان و بازده کم سرمایه‌گذاریشان، الزامات وثیقه‌ای بانک‌ها و مؤسسات مالی و نبود انعطاف‌پذیری در چگونگی بازپرداخت اعتبار از جمله دلایل شکست بازار در ارائه خدمات مالی متعارف به فقرا محسوب می‌شود. براساس این رویکرد، طی دهه‌های اخیر، اجرای تأمین مالی خرد به کاهش فقر، افزایش درآمد و بهبود استانداردهای زندگی میلیون‌ها انسان کمک کرده است؛ از این‌رو، بانک جهانی سال ۲۰۰۵م. را سال «اعتبار خرد»^۱ اعلام کرد تا استفاده از این شیوه در جهان گسترش یابد. امروزه این شیوه از تأمین مالی، یکی از پرکاربردترین روش‌ها برای کاهش فقر به‌شمار می‌آید؛ زیرا به مردم فقیر کمک می‌کند تا از طریق به‌دست آوردن فرصت‌های خوداشتغالی و راه‌اندازی کسب‌وکار خرد به استقلال معیشتی برسند (احمدیان، ۱۳۹۵). در مقابل، برخی عقیده دارند که رشد اقتصادی یک کشور به‌صورت خودکار فقرا را منتفع خواهد کرد و آن‌ها را از فقر نجات خواهند داد؛ اما نابرابری و تأثیر آن بر رشد اقتصادی و دیگر فرآیندهای اجتماعی از ایرادات منتقدان نسبت به این رویکرد است (راغفر و همکاران، ۱۳۹۴). به‌همین دلیل، محققان توسعه به شرایطی از رشد توجه می‌کنند که تحت آن، اثرات کاهش فقر قوی باشد و یا به‌دنبال نوعی از رشد اقتصادی می‌گردند که از نقطه‌نظر کاهش سریع فقر، مرجح است. مفهوم «رشد به نفع فقیر» آخرین تلاش برای پاسخ به مسأله فوق است که از دهه ۱۹۹۰م. مطرح شده است. به‌طور کلی، استراتژی رشد به نفع فقیر شامل سه سطح اساسی است: بهبود توانایی افراد فقیر، کاهش هزینه‌های معاملاتی در اقتصاد، به‌ویژه بین مناطق شهری و روستایی و افزایش تقاضا برای کالاها و خدمات تولیدی افراد فقیر (تاسان و همکاران، ۱۳۹۹).

با توجه به اهمیت اشتغال در مناطق روستایی و تأکید بر آن در اسناد برنامه‌های توسعه، به‌خصوص برنامه ششم توسعه (هدف‌گذاری رشد ۸٪ و کاهش نرخ بیکاری از ۱۲/۶ به ۸/۶٪)، اقتصاد مقاومتی، ابلاغ سیاست‌های کلی اشتغال و... اعتبارات خرد جایگاه ویژه‌ای پیدا می‌کند. اعتبارات خرد برای اشتغال در ایران در سه قالب کلی تعریف می‌شود؛ نخست، منابعی که برای اشتغال در بودجه دولت، به‌خصوص در تبصره ۱۶ و تبصره ۱۸ قانون بودجه لحاظ می‌شود. دوم، منابعی که نهادهای حاکمیتی مانند بنیاد مستضعفان، کمیته امداد، بنیاد برکت و... از منابع خود استفاده می‌کنند. سوم، منابعی که از صندوق توسعه ملی در برخی موارد برای اشتغال هدف‌گذاری می‌شود. در مجموع، بررسی گزارش‌های آماری حاکی از این مطلب است که از حیث مبلغ و اندازه عددی، تفکیکی و معیار روشن و خط ممیزی بین تسهیلات خرد و کلان وجود ندارد و در حال حاضر این دو دسته از تسهیلات عموماً از حیث تفاوت در محل مصرف، طول دوره بازپرداخت و میزان وثایق موردنیاز از هم تمیز داده می‌شوند. در این زمینه، تسهیلات خرد عموماً برای خرید کالا و خدماتی مانند: مسکن، خودرو، آموزش، درمان بیماری، ازدواج، تهیه تجهیزات، مسافرت و... یا برای تأمین منابع مالی صنایع و واحدهای کوچک و متوسط با دوره بازپرداخت‌های عموماً زیر ۱۰ سال و با وثیقه سپاری سبک‌تر به‌کار برده می‌شود (قلیچ، ۱۳۹۹). با وجود اهمیت

^۱. Micro credit

اعتبارات خرد در راستای کاهش فقر در جوامع روستایی و تأکید ادبیات نظری بر تأثیرگذاری وسیع اعتبارات خرد بر ابعاد مختلف رفاه اجتماعی، هدف اصلی این پژوهش سنجش آثار اعتبارات خرد بر رفاه اجتماعی در مناطق روستایی با تأکید بر طرح‌های اشتغال‌زایی بنیاد برکت است؛ از این‌رو، در بخش دوم به مبانی نظری موضوع اختصاص یافته است. در بخش سوم، روش تحقیق و داده‌های پژوهش معرفی می‌شوند. در بخش چهارم نتایج حاصل از برآورد الگو ارائه می‌شوند؛ و در نهایت، در بخش پنجم، بحث و نتیجه‌گیری پژوهش ارائه شده است.

۲. ادبیات موضوع

۲-۱. ادبیات نظری

در *دانش‌نامه بریتانیکا*^۱ «اعتبارات خرد» که «بانک‌داری خرد» یا «تأمین مالی خرد» نیز نامیده می‌شود، ابزاری برای اعطای اعتبار، معمولاً به شکل وام‌های کوچک بدون وثیقه، به وام‌گیرندگان غیرسنتی مانند فقرا در مناطق روستایی یا توسعه‌نیافته تعریف شده است. «بومن» (۱۹۹۷) معتقد است که اعتبارات خرد با سه ویژگی کوچک، کوتاه و بدون وثیقه تعریف می‌شود (فقیری و همکاران، ۱۳۹۳).

خدمات تأمین مالی خرد تأثیرات بالقوه مثبتی بر اقتصاد محلی و هم‌چنین بخش کشاورزی در مناطق روستایی دارد. دسترسی کشاورزان کوچک به اعتبار خرد می‌تواند بهره‌وری کشاورزی را افزایش دهد و آن‌ها می‌توانند در دسترس بودن مواد غذایی را بهبود ببخشند. فراتر از اعتبارات خرد برای بهبود مواد غذایی، به آن‌ها امکان سرمایه‌گذاری در کشاورزی و درآمدزایی اعضای خانواده را نیز می‌دهد. مشارکت مردم محلی در فعالیت‌های سرمایه‌گذاری خرد به رشد اقتصاد محلی کمک می‌کند. در مجموع، می‌توان فوایدی برای توسعه اعتبارات خرد در مناطق روستایی نام برد که در ادامه به آن اشاره می‌شود:

- سهل الوصول بودن دریافت اعتبارات خرد
- متناسب با نیاز گیرندگان اعتبارات
- هدف‌گذاری کردن گروه‌های کم درآمد، به‌ویژه افراد نیازمند روستایی
- اعمال نرخ سودهای پایین برای اعتبارات
- تکیه بیشتر بر منابع مردمی تا منابع دولتی و یارانه‌ای (فراشی، ۱۳۹۴).

در مجموع، بررسی ادبیات اهداف تأمین مالی خرد به‌عنوان یکی از ابزارها و روش‌های توسعه اقتصادی برای اقشار پایین جامعه، حاکی از آن است که چهار هدف: الف) توسعه اقتصادی؛ ب) کاهش فقر؛ ج) جلوگیری از آشوب‌های اجتماعی؛ و د) سودآوری در قالب کسب‌وکارهای خرد برای آن دنبال می‌شود. نکته دیگری که اهمیت تأمین مالی خرد را در کنار اهداف آن دوچندان می‌کند جامعه هدف اعتبارات خرد است. براساس ادبیات موجود، نه‌تنها فقرای کارآفرین، بلکه قشر متوسط نیز مشمول دریافت اعتبارات خرد هستند. «رایبسون» استاد مردم‌شناسی اقتصادی دانشگاه هاروارد برای کاهش فقر سه سطح درآمدی را مشخص کرده است: الف) درآمد متوسط پایین؛ ب) فقرای فعال اقتصادی؛ ج) افراد بسیار فقیر. وی بر این باور است که گروه اول و دوم شایسته

¹. Encyclopedia Britannica

دریافت اعتبارات خرد هستند؛ زیرا اعطای اعتبارات خرد به توسعه کسب و کار و در نهایت افزایش تولید آن‌ها می‌شود (شهیدی‌نسب، ۱۳۹۳).

تجربه کشورهای حاکی از آن است که اعتبارات خرد به روش‌های مختلف برای کاهش فقر به کارگیری می‌شود و از این رو، اثرات و نتایج گوناگون در جامعه هدف به جا می‌گذارد؛ برای مثال، اقتصاد بنگلادش به دلیل تراکم جمعیت زیاد، نرخ بالای بلایای طبیعی، جمعیت فوق‌العاده زیاد و ناپایداری سیاسی-اجتماعی جزو آسیب‌پذیرترین اقتصادهای جهان به‌شمار می‌رود. این کشور در چند سال اخیر، پیشرفت‌های بسیاری در حوزه توسعه انسانی داشته است؛ به طوری که تبعیض جنسیتی در آموزش ابتدایی این کشور از بین رفته است. هم‌چنین در کاهش فقر رشد قابل توجهی را تجربه کرده است که از مهم‌ترین عوامل آن می‌توان به افزایش اعتبارات خرد و گسترش فعالیت گرامین بانک در این کشور اشاره کرد. هم‌چنین کشورهای دیگری مانند: مالزی، پاکستان، هند، امریکای لاتین و... از اعتبارات خرد در زمینه کاهش فقر و افزایش توسعه انسانی بهره برده‌اند (گنج‌خانی، ۱۳۹۴).

در ایران نیز مؤسسات و نهادهای مختلفی در زمینه تأمین اعتبارات خرد از سال‌های گذشته تاکنون مشغول به فعالیت هستند که می‌توان به مواردی مانند: صندوق‌های قرض‌الحسنه (سازمان اقتصاد اسلامی ایران)، طرح‌های اعتبارات خرد بانک کشاورزی، طرح‌های اشتغال و خودکفایی کمیته امداد امام خمینی، طرح صندوق بهزیستی، بانک کشاورزی و مؤسسه تاک، طرح ده‌هزار صندوق تأمین مالی خرد روستایی (پست بانک ایران)، طرح اقتصاد مقاومتی سازمان بسیج سازندگی، طرح‌های اشتغال‌زایی بنیاد برکت ستاد اجرایی فرمان حضرت امام(ره)، برنامه تأمین مالی خرد صندوق کارآفرینی امید (ریاست جمهوری) اشاره کرد که هر یک از نهادهای روش‌های مختلف برای تخصیص اعتبارات خرد در نظر گرفته‌اند.

با توجه به تأمین منابع برای اشتغال‌زایی از طریق بودجه دولت یا منابع نهادهای حاکمیتی، اثرگذاری عملکرد هر یک از این نهادها متفاوت است و نتایج مطالعات در داخل کشور، حاکی از اثرات مثبت یا اثرات کم بر ابعاد مختلف زندگی فقرا و جامعه روستایی مورد هدف اجرای طرح است. تأکید می‌شود که بسیاری از مطالعات در داخل کشور، نشان از اثرات مثبت اعتبارات خرد بر ابعاد مختلف رفاه اجتماعی است و فقط در مطالعات اندکی مانند «حسن‌زاده» و «قویدل» (۱۳۸۴) که در آن به بررسی چالش‌های تأمین مالی خرد روستایی در ایران در یک مقایسه تطبیقی میان صندوق‌های قرض‌الحسنه روستایی و گرامین بانک بنگلادش پرداخته است، اشاره می‌کند که صندوق‌های قرض‌الحسنه در مواردی مانند توانایی جذب کمک‌های نهادهای دولتی، نفوذپذیری اعتبارات، روند دستیابی به خودکفایی مالی و نسبت ارزش افزوده به کارکنان و اعتبارات پرداختی بسیار ضعیف‌تر از گرامین بانک عمل کرده‌اند؛ هم‌چنین، «فراشی» (۱۳۹۴) درگیر شدن در فعالیتهای اقتصادی برای زنان که تجربه کافی در آن شغل ندارند، مقروض شدن بیشتر آن‌ها را فراهم می‌کند. البته در کنار اثرات مثبت، طرح‌های اعتبارات خرد در کشور از آسیب‌های مختلفی رنج می‌برد که می‌توان به آسیب‌هایی مانند «الف) مخاطرات اخلاقی؛ ب) هزینه بالای نظارت؛ ج) نبود وثیقه مناسب؛ انحراف اعتبارات، نکول استراتژیک؛ و) بازدهی پایین، و کمبود منابع رنج می‌برد (شهیدی‌نسب، ۱۳۹۳). البته در گزارشی از مرکز پژوهش‌های مجلس، نداشتن برنامه چند بعدی و جامع و هم‌چنین رویکرد نادرست اجرای برنامه‌ها را دو مشکل نظام تأمین مالی خرد در ایران معرفی می‌کند. هم‌چنین با

مقایسه روش‌ها و برنامه‌های تأمین مالی خرد با الگوی اصیل و تجربیات موفق جهانی، عمده‌ترین آسیب‌ها را به صورت: ۱) رویکرد نادرست دولت در اجرای طرح‌ها و برنامه‌های تأمین مالی خرد، ۲) نبود رابطه میان تسهیلات و پس‌انداز، ۳) نبود ساختار نظارتی مناسب، ۴) نبود تقاضای کافی و نیاز به آموزش و بازاریابی، ۵) انتخاب نامناسب گروه هدف، ۶) مبلغ اندک وام، و ۷) مشکلات فرهنگی می‌توان برشمرد (احمدیان، ۱۳۹۵).

نکته قابل تأمل در مورد نهادها و مؤسسات اعتبارات خرد در بسیاری از کشورها این است که نهادها و مؤسسات تنها با رویکرد تخصیص اعتبارات خرد به فقرا تشکیل می‌شوند و در مقابل، بانک‌ها از این اقدام به دلایل مختلف چشم‌پوشی می‌کنند؛ برای مثال، بانک به‌عنوان یک بنگاه اقتصادی که هدف آن حداکثر کردن سود است به تخصیص اعتبارات خرد ورود نمی‌کند؛ زیرا نخست، ناچیز بودن مقدار وام‌ها باعث کم بودن سود آن‌ها است که این موضوع باعث می‌شود تا بانک‌ها از ورود و شناسایی افراد فقیر صرف‌نظر کنند؛ و دوم این که پرداخت وام به این گروه از مشتریان، با ریسک زیادی همراه است؛ زیرا قرض‌گیرندگان، آن قدر فقیر هستند که نمی‌توانند ضمانتی در برابر دریافت وام ارائه دهند (متوسلی، ۱۳۹۰: ۴). البته درخصوص عدم ورود بانک‌ها به اعتبارات خرد می‌توان ادعان داشت که در ایران بانک‌ها بستر مناسبی برای گسترش تأمین مالی خرد نیستند؛ زیرا به دلیل ساختار سهامی و لزوم توزیع سود در نظام بانکی و همچنین حرمت ربا و مشکلات اجرایی در نظام بانکی مانند روش‌های مشارکتی، پیاده‌سازی بانکداری خرد توجیه اقتصادی ندارد؛ لذا کمبود مواردی مانند: تقویت و اصلاح ساختار تشکل‌های مردم‌نهاد، بانک‌های قرض‌الحسنه و تعاونی‌های اعتبار براساس اصول و بنیان‌های الگوی تأمین مالی خرد در کشور به شدت احساس می‌شود.

موضوع دیگر در رابطه با عدم ورود بانک‌ها به تخصیص اعتبارات خرد، اطلاعات ناقص است که به گزینش ناسازگار^۱ و مخاطرات اخلاقی^۲ منجر می‌شود. نخستین مسأله گزینش ناسازگار مشتریان هنگامی پدید می‌آید که بانک‌ها نمی‌توانند به آسانی تشخیص دهند کدامیک از مشتریان ممکن است در مقایسه با سایرین، دارای ریسک بیشتری باشد. بانک‌ها مایل‌اند برای مشتریان پرریسک‌تر نسبت به مشتریان کم‌ریسک‌تر نرخ سود بالاتری را وضع کنند تا بدین ترتیب احتمال افزایش عدم بازپرداخت را به نوعی جبران کنند. لیکن مسأله این است که بانک‌ها نمی‌دانند مشتری پرریسک‌تر چه کسی است؟ و سرانجام به دنبال افزایش میانگین نرخ بهره برای تمام افراد، مشتریان کم‌ریسک‌تر اغلب به خارج از بازار اعتباری سوق می‌یابند. مسأله دوم، یعنی مخاطرات اخلاقی به این دلیل رخ می‌دهد که بانک‌ها قادر به حصول اطمینان از این امر که مشتریان تمام تلاش لازم را برای کسب موفقیت در پروژه سرمایه‌گذاری خویش به کار می‌بندند یا خیر نیستند. مخاطرات اخلاقی همچنین زمانی پدید می‌آید که مشتریان سعی دارند با پول بانک فرار کنند. هر دو مسأله مذکور در رویارویی با دشواری‌های موجود در تضمین اجرای قراردادها در مناطقی با نظام‌های قضایی ضعیف، شدت بیشتری می‌یابد (متوسلی، ۱۳۹۰: ۱۳).

با توجه به بررسی سنجش آثار عملکرد نهادها و مؤسسات مختلف در تخصیص اعتبارات، نمونه‌های موفقیتی چون بنیاد گرامین در بنگلادش و بانک راکیات اندونزی می‌توانند الگویی مناسب باشند؛ اگرچه شکست‌هایی نیز در برنامه‌های تأمین مالی خرد در دنیا وجود داشته که می‌توان از آن‌ها درس گرفت. در مجموع، مطالعه تجربیات

1. Adverse selection

2. Moral hazard

متفاوت تأمین مالی خرد نشان می‌دهد که موفقیت این روش نسخه یکتایی ندارد و با توجه به شرایط بومی وام‌دهنده و وام‌گیرنده و مسائل محیطی آنان می‌تواند از الگوهای متفاوتی پیروی کند. نهاد تأمین مالی خرد می‌تواند سودمحور باشد یا از الگوی کسب‌وکار اجتماعی گرامین تبعیت کند و یا مانند برخی کشورهای اسلامی در قالب خیریه و عقد قرض‌الحسنه شکل بگیرد. اگرچه بسیاری از این‌گونه مؤسسات مردمی هستند و از شیوه ضمانت گروهی به‌جای اخذ وثیقه استفاده می‌کنند، اما نمونه‌های موفق دولتی یا متکی بر اخذ وثیقه نیز وجود دارند. با این حال پای‌بندی به بعضی اصول ضروری است؛ از جمله این اصول، تسهیل اشتغال برای قشری از جامعه است که از تسهیلات مالی بانک‌داری سنتی محروم هستند. تمرکز برنامه‌های این‌چنینی باید بر فقرا باشد و در کنار آن به پایداری نظام خدمت‌رسانی به آنان اندیشیده شود تا تعادلی بین ثمربخشی کوتاه‌مدت و بلندمدت برقرار شود (احمدیان، ۱۳۹۵).

بنیاد برکت یکی از زیرمجموعه‌های ستاد اجرایی فرمان امام(ره) است که هدف اصلی خود را توسعه کسب‌وکارهای پایدار و توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی جوامع محروم با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی مناطق روستایی قرار داده است. جامعه روستایی، سرمایه انسانی و اجتماعی کشور و پایه اصلی تلاش تولید و توسعه پایدار است. بنیاد برکت با تدوین چارچوب مفهومی توسعه مناطق محروم و روستایی که مبتنی بر مبانی علمی و تجربیات بین‌المللی الگوهای توسعه و نیز توجه به نقاط قوت و ضعف مناطق روستایی و محروم است، سعی دارد با برنامه‌ی مشخص و در گام‌های عملیاتی به محرومیت‌زدایی از مناطق روستایی و ایجاد اشتغال پایدار در آن جوامع پردازد و از این‌رو، طرح‌های «آسمان، آفتاب، سحاب و مهتاب» طراحی و تدوین شده است (مقدمه کتاب طرح سحاب، ۱۳۹۸). در این پژوهش، عملکرد طرح‌های اشتغال‌زایی بنیاد برکت ستاد اجرایی فرمان امام(ره) که از سال ۱۳۹۷ در مناطق روستایی مشغول به فعالیت است، بر روی رفاه اجتماعی مناطق روستایی هدف مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای این منظور، پنج شاخص از متغیرهای شاخص رفاه اجتماعی لگاتوم را انتخاب و اثرات اعتبارات خرد را بر روی آن بررسی می‌کند.

شاخص رفاه لگاتوم^۱ به‌عنوان ابزار عملی برای کمک به شناسایی اقدامات خاص برای کمک به تقویت مسیرهای فقر جهت دستیابی به رفاه ایجاد شده است. این شاخص به‌گونه‌ای طراحی شده است که طیف وسیعی از کاربران؛ از جمله رهبران سیاسی، سیاست‌گذاران، سرمایه‌گذاران، رهبران تجاری، نیکوکاران، روزنامه‌نگاران و محققان را به نفع خود قرار دهد (شاخص رفاه اجتماعی لگاتوم، ۲۰۲۰). در ادامه پنج شاخص رفاه اجتماعی استفاده شده در این پژوهش، از سایت لگاتوم^۲ به‌صورت زیر تعریف می‌شود:

- سرمایه اجتماعی^۳

شاخص سرمایه اجتماعی میزان انسجام جامعه را از نظر اعتماد، احترام و کمک به یکدیگر و ساختارهای نهادی که با آن‌ها تعامل دارند، اندازه‌گیری می‌کند. رفاه یک فرد به بهترین وجه در جامعه‌ای تأمین می‌شود که افراد به یکدیگر اعتماد داشته و از حمایت دوستان و خانواده خود برخوردار باشند. جوامع با سطح اعتماد پایین‌تر تمایل دارند سطح پایین‌تری از رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی را تجربه کنند؛ بنابراین، کلمه «سرمایه» در «سرمایه

¹. The Legatum Prosperity Index

². Legatum Institute

³. Social Capital

اجتماعی» سهم شبکه‌های اجتماعی را به‌عنوان دارایی که بازده اقتصادی ایجاد می‌کند و باعث بهبود رفاه می‌شود، برجسته می‌کند. شاخص سرمایه اجتماعی از پنج عنصر روابط شخصی و خانوادگی، شبکه‌های اجتماعی، مشارکت مدنی و اجتماعی، اعتماد بین فردی و اعتماد نهادی ساخته شده است که برای محاسبه هر یک از این عناصر، از چند گویه استفاده شده است. سرمایه اجتماعی مفهومی چند بعدی و تأثیرگذار در بسیاری از حوزه‌های جامعه است و جایگاه ویژه‌ای در ادبیات توسعه دارد تا جایی که سطح توسعه‌یافتگی به‌صورت بی‌واسطه معرف سطح رفاه اجتماعی آن جامعه است و ارتباط میان سرمایه اجتماعی و توسعه را به ارتباط میان سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی می‌توان تأویل کرد تا جایی که شاخص‌هایی مانند روحیه اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت اجتماعی و سرمایه اجتماعی برای سنجش رفاه اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد (اعظمی و هدایتی‌نیا، ۱۳۹۷).

- محیط سرمایه‌گذاری^۱

شاخص محیط سرمایه‌گذاری، میزان حفاظت مناسب سرمایه‌گذاری از طریق وجود حقوق مالکیت، حمایت از سرمایه‌گذاران و اجرای قرارداد و همچنین میزان سرمایه‌های داخلی و بین‌المللی متنوعی را برای سرمایه‌گذاری اندازه‌گیری می‌کند. هرچه یک سیستم حقوقی بیشتر از سرمایه‌گذاری‌ها محافظت کند، سرمایه‌گذاری می‌تواند رشد اقتصادی را با اطمینان بیشتر پیش‌ببرد. شاخص محیط سرمایه‌گذاری از پنج عنصر حقوق مالکیت، حمایت از سرمایه‌گذار، اجرای قرارداد، اکوسیستم تأمین مالی و محدودیت‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی ساخته شده است. همان‌طور که در تعریف شاخص محیط سرمایه‌گذاری آمده است، محیط سرمایه‌گذاری مناسب شرایط رشد اقتصادی را بهتر و بیشتر فراهم می‌کند که رشد اقتصادی یکی از مؤلفه‌های رفاه اجتماعی در نظر گرفته می‌شود.

- کیفیت اقتصادی^۲

شاخص کیفیت اقتصادی، میزان توانایی اقتصادی یک کشور را برای تولید ثروت به‌طور پایدار و با مشارکت کامل نیروی کار آن اندازه‌گیری می‌کند. اقتصاد قوی به تولید طیف متنوعی از کالاها و خدمات با ارزش و مشارکت بالای نیروی کار وابسته است. شاخص کیفیت اقتصادی از پنج عنصر پایداری مالی، ثبات اقتصاد کلان، بهره‌وری و رقابت‌پذیری، پویایی و اشتغال نیروی کار ساخته شده است. عناصر شاخص کیفیت اقتصادی هر یک به‌صورت جداگانه شرایط را برای رشد اقتصادی بهینه فراهم می‌آورد؛ برای مثال، ثبات اقتصاد کلان مانند ثبات در نرخ تورم، زمینه را برای تصمیم‌گیری بهتر برای تولید و سرمایه‌گذاری که زمینه‌ساز رشد متعادل هستند را ایجاد می‌کند و رشد اقتصادی زمینه‌ساز رفاه اجتماعی است.

- سلامت^۳

شاخص سلامت، میزان سلامت افراد و دسترسی به خدمات لازم برای حفظ سلامتی را اندازه‌گیری می‌کند. کسانی که از سلامت جسمی و روانی خوبی برخوردار هستند، سطح بالایی از سلامتی را گزارش می‌کنند، درحالی‌که سلامتی ضعیف، مانع بزرگی برای تحقق توانایی‌های بالقوه افراد است. پوشش و در دسترس بودن مراقبت‌های بهداشتی مؤثر، همراه با رفتارهایی که یک سبک زندگی سالم را حفظ می‌کنند، برای رونق فردی و

1. Investment Environment

2. Economic Quality

3. Health

ملی مهم هستند. شاخص سلامت از شش عنصر عوامل: خطرساز رفتاری، مداخلات پیشگیرانه، سیستم‌های مراقبت، بهداشت روان، سلامت جسمی و طول عمر یا امید به زندگی ساخته شده است. سلامت به دلیل نقشی که در ارتقای کیفیت منابع انسانی دارد، ارتباط عمیق‌تری با رفاه اجتماعی دارد. کیفیت منابع انسانی به افزایش مناسب بهره‌وری نیروی کار و سپس رشد اقتصادی منجر می‌شود که رفاه اجتماعی را به دنبال خواهد داشت.

- آزادی و ایمنی فردی^۱

آزادی شخصی، میزان آزادی که جمعیت یک کشور در تعیین مسیر زندگی خود بدون محدودیت‌های بی‌مورد را در نظر می‌گیرد، تعیین می‌کند. این محدودیت شامل آزادی از زور و محدودیت در حرکت، سخنرانی و اجتماع است. در این موضوع سطح مأموریتی که فرد تجربه می‌کند و آزادی وی از تبعیض، اساسی است. همچنین یک محیط امن و پایدار برای جذب سرمایه‌گذاری و پایداری رشد اقتصادی ضروری است. به طور خلاصه، یک ملت می‌تواند فقط در یک محیط با آزادی فردی و امنیت برای شهروندان خود، پیشرفت کند. شاخص آزادی و ایمنی فردی از پنج عنصر آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات، عدم وجود تبعیض قانونی، سه نظر: اجتماعی، جرم خشونت‌آمیز و جرم مالکیت ساخته شده است؛ همان‌طور که در قسمتی از تعریف آمده است محیط امن به جذب مناسب سرمایه‌گذاری و پایداری در رشد اقتصادی کمک می‌کند که رفاه اجتماعی به تبع رشد اقتصادی ارتقا می‌یابد (شاخص رفاه اجتماعی لگاتوم، ۲۰۲۰). در مجموع، اعتبارات خرد منجر به اشتغال در مناطق روستایی می‌شود و این اشتغال از طریق شاخص‌های رفاه اجتماعی به بهبود رفاه اجتماعی منجر می‌شود. مدل مفهومی تأثیر اعتبارات خرد بر رفاه اجتماعی در نمودار ۱ آورده شده است.

نمودار ۱: مدل مفهومی تحقیق

Diag. 1: Research conceptual model

۲-۲. ادبیات تجربی

پژوهش‌های مختلفی در خصوص اثرات اعتبارات خرد بر روی ابعاد مختلف رفاه اجتماعی مناطق روستایی صورت گرفته است. این پژوهش‌ها گاه تنها به اثرات اعتبارات خرد و گاه بر روی فرایند و نحوه اجرای آن می‌پردازد؛ برای مثال، «ناگروهو»^۲ (۲۰۱۱) با استفاده از روش مدل لاجیت به بررسی تأثیر رفاهی سرمایه‌های خرد در

1. Personal Freedom & Safety

2. Agus Eko Nugroho

خانه‌های روستایی در چهار روستای بویولالی اندونزی پرداخته است. نتایج حاکی از آن است که دسترسی به خدمات خرد در سطوح بالاتر آموزش کودک، در اعتماد به نفس بیشتر در برخورد با دیگران و کاهش احتمال مواجهه با مشکلات مالی خانوار نقش دارد. همچنین «دانگ» و «آن جیم»^۱ (۲۰۱۴) با استفاده از روش داده‌های مقطعی از پیمایش سطح زندگی در ویتنام^۲ (VLSS) در طی دوره ۱۹۹۲-۲۰۱۰م. نشان می‌دهند که تأمین مالی خرد به میزان قابل توجهی به مصرف خانوار کمک می‌کند. براساس این، پیشنهاد می‌شود که اعتبارات خرد ایزاری برای خانوارهای فقیر جهت هموارسازی مصرف در دوره‌های حساس و بهبود درآمد فراهم می‌کند. از سوی دیگر، «آگبولا» و همکاران^۳ (۲۰۱۷) به تأثیر تأمین مالی خرد در کاهش فقر، اقدامات رفاهی بهداشت، آموزش و استاندارد زندگی از ۲۱۱ خانوار مشتری و غیرمشتری که به آن‌ها تسهیلات پرداخت می‌کند، می‌پردازند. نتایج حاکی از آن است که از هر پنج خانوار بیش از یک خانوار چند بُعدی فقیر هستند و خانوارهای غیرمشتری فقیرتر از خانوارهای مشتری خرد مالی هستند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که تأمین مالی خرد تأثیری مثبت و ملایم بر کاهش فقر دارد، زیرا درآمد و پس‌انداز خانوارهای مشتری تأمین مالی خرد از خانواده‌های غیرمشتری بیشتر است. همچنین «تو»^۴ و «گوتو»^۵ (۲۰۲۰) بررسی می‌کنند که آیا تأمین مالی خرد ارائه شده توسط بانک ویتنام برای سیاست‌های اجتماعی، رفاه خانوار اقلیت‌های قومی ساکن در مناطق کوهستانی شمالی ویتنام را بهبود می‌بخشد. روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای برای نمونه ۲۸۹ خانوار به کار گرفته شده است. نتایج نشان‌دهنده تأثیرات مثبت و ثابت وام‌های مالی خرد بر کل هزینه‌های سرانه و هزینه‌های آموزشی به ازای هر دانش‌آموز است که از اثرات رفاهی وام‌های مالی خرد بر اقلیت‌های قومی در مناطق کوهستانی شمالی ویتنام حمایت می‌کند. البته برخی از پژوهش‌ها نشان از نداشتن اثرات رفاهی بر برخی از متغیرها مانند سلامت و آموزش است؛ برای مثال، «بانرجی»^۶ و همکاران (۲۰۱۵) به بررسی نتایج حاصل از ارزیابی تصادفی یک برنامه وام‌های خرد گروهی در ۵۲ محله حیدرآباد هند می‌پردازند. نتایج حاکی از آن است که سرمایه‌گذاری در مشاغل کوچک و سود مشاغل پیش از این افزایش یافته است، اما مصرف به طور قابل توجهی افزایش نیافته است. از سوی دیگر، هزینه کالاهای بادوام افزایش، درحالی‌که هزینه کالاهای وسوسه^۷ (کالاهای مصرف‌شده از روی وسوسه مانند سیگار)، کاهش یافته است. همچنین هیچ تغییر قابل توجهی در سلامت، آموزش یا توانمندسازی زنان یافت نشده است. در مقابل، «آنجلوچی» و همکاران^۸ (۲۰۱۳) به نگرانی‌های حاصل از بالا بودن نرخ بهره و خسارت به متقاضیان تأمین اعتبار خرد می‌پردازند. آن‌ها نتیجه‌گیری می‌کنند که نرخ بهره بالا برای کمک به فقرا منجر به خسارت بیشتر وام‌گیرندگان به دلیل پرداخت نرخ بهره بالا شود. همچنین «ماشینگامبی»^۹ (۲۰۲۰) بیان می‌کند که موضوع تأثیر مالی خرد در کاهش فقر به ترتیب حول دو رویکرد متضاد بوده است که به ترتیب از وام‌های پایدار و وام‌های یارانه‌ای حمایت می‌کنند. بررسی‌ها حاکی از آن است که الگوی وام‌های پایدار عمدتاً بر خدمات‌دهی به

1. Duong & Nghiem

2. Vietnam Living Standards Survey

3. Agbola, Acupan & Mahmood

4. Vu Ha Thu

5. Daisaku Goto

6. Banerjee

7. Temptation Goods

8. Angelucci, Karlan & Zinman

9. Machingambi

مشتریان «فقیر فعال»^۱ متمرکز است؛ درحالی که رویکرد اعطای وام به ترتیب به خدمات به مشتریان «فقیر اقتصادی»^۲ متمرکز است. مشتریان «فقیر فعال» به عنوان کسانی در نظر گرفته می‌شوند که دارای مهارت‌های قابل فروش یا تسلط بر درآمد دارایی هستند و وام‌گیرنده‌هایی با اعتبار محسوب می‌شوند. در مقابل، مشتریان فقیر اقتصادی نه مهارت فروش دارند و نه دارایی کسب می‌کنند. از کشاورزان خرده مالک به عنوان یک نماینده برای مشتریان بسیار فقیر استفاده می‌شود که مفهوم پایداری را مفهوم می‌بخشد؛ بنابراین کشاورزان خرده مالک باید مشتری‌های هدفمند برای صندوق‌های پایدار مالی باشند.

برخلاف پژوهش‌های خارجی، پژوهش‌های داخلی بر بررسی اثرات تمرکز دارد و موارد دیگر مانند میزان نرخ بهره و شناسایی انواع فقیر و امثال آن تحقیقی صورت نگرفته است؛ برای مثال، «حسن‌زاده» و همکاران (۱۳۸۵) با روش پانل دیتا در ۲۸ استان کشور و برای سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۸۰ ه.ش. به آثار کاهش فقر و نابرابری می‌پردازند. نتایج مدل حاکی از آن است که تخصیص اعتبارات خرد زمانی به کاهش فقر منجر می‌شود که اولاً، طبقات گوناگون فقر به خوبی شناسایی شود؛ و ثانیاً، این اعتبارات برای ایجاد اشتغال باشد؛ به عبارت دیگر، کاهش فقر از طریق اعطای اعتبارات خرد با ایجاد اشتغال و برابری فرصت‌های شغلی امکان‌پذیر است. همچنین «مرتضوی‌فر» و همکاران (۱۳۸۹) به بررسی آثار تأمین مالی خرد بر رفاه اقتصادی خانوار و نیز بر فقر خانوارهای تحت پوشش صندوق اشتغال کمیته امداد در استان تهران با استفاده از مدل رگرسیونی پروبیت پرداخته است. نتایج حاصل بدین‌قرار است که تمامی خانوارهای بهره‌برده از خدمات مالی این صندوق درآمدشان نسبت به قبل افزایش یافته است. همچنین تعدادی از خانوارها با استفاده از این اعتبارات توانسته‌اند خود را به سطحی بالاتر از خط فقر ارتقا داده و خود را از فقر رهایی بخشند؛ لذا شرکت در برنامه‌های مالی خرد اثر مثبتی بر رفاه خانوار و نیز کاهش فقر دارد. از سوی دیگر، «محمدی‌یگانه» و همکاران (۱۳۹۳) به شناسایی میزان تأثیرات راهبرد تخصیص اعتبارات خرد بر توانمندسازی اقتصادی فقرای روستایی می‌پردازد. روش تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی است. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد، این اعتبارات نتوانسته است توانمندسازی اقتصادی فقرای روستایی را در پی داشته باشد، اما رابطه‌ی معناداری میان افزایش میزان اعتبارات و بهبود شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی وجود دارد؛ البته، «محمدی» و همکاران (۱۳۹۷) به شناخت ابعاد توانمندسازی و اثرات صندوق‌های تأمین مالی خرد با استفاده از روش توصیفی-همبستگی می‌پردازند. نتایج مطالعه درخصوص ابعاد توانمندسازی زنان روستایی در شش بُعد حاکی از آن است که میزان اثرگذاری تأمین مالی خرد در حد متوسط بوده و بیشترین اثر بر بُعد توانایی تصمیم‌گیری و اعتماد به نفس زنان روستایی دارد؛ همچنین همه ابعاد شش‌گانه توانمندسازی با یکدیگر هم‌بستگی مستقیم و معناداری داشتند.

۳. روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق به کار گرفته شده توصیفی و پیمایشی و از نظر هدف کاربردی است. ابزار گردآوری اطلاعات مربوط به آن پرسش‌نامه است که از نوع محقق ساخته بوده و روایی آن توسط پانل متخصصین تأیید گردیده است. تعداد

1. Active poor

2. Economic poor

جامعه مورد هدف ۴۰ هزار نفر از متقاضیان طرح‌های اشتغال‌زایی بنیاد برکت در جوامع روستایی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ است که به‌واسطه اعتبارات خرد، طرح‌های اشتغال‌زایی راه‌اندازی کرده‌اند. با استفاده از فرمول کوکران در سطح خطای ۵٪، تعداد نمونه ۳۸۱ نفر از اعضای جامعه انتخاب شده است. روش نمونه‌گیری، نمونه‌گیری خوشه‌ای^۱ است که در این روش، ۵ استان: یزد، خراسان جنوبی، هرمزگان، همدان و گلستان به‌دلیل تنوع جغرافیایی، منابع طبیعی، فرهنگی، اقلیمی و... به‌عنوان خوشه (نمونه) انتخاب شده است؛ فرآیند انجام تحقیق در نمودار ۲، ارائه شده است.

اول	• استخراج تمام عناصر رفاه اجتماعی شاخص لگاتوم براساس مبانی نظری و تجربی
دوم	• روش دلفی (نظر خبرگان)
سوم	• تعیین متغیرهای نهایی رفاه اجتماعی متأثر از اعتبارات خرد پس از دو مرتبه تکرار (بومی‌سازی شاخص) توسط خبرگان اعتبارات خرد
چهارم	• تدوین پرسش‌نامه نهایی و روایی سنجی آن
پنجم	• توزیع پرسش‌نامه و جمع‌آوری اطلاعات در نمونه هدف
ششم	• برآورد مدل SEM تأثیر اعتبارات خرد بر رفاه اجتماعی در مناطق روستایی

نمودار ۲: فرآیند انجام تحقیق

Diag. 2: Research Process Steps

این پژوهش با توجه به اثرگذاری اعتبارات خرد بر رفاه اجتماعی در تحقیقات پیشین، شاخص رفاه اجتماعی لگاتوم (مبنای نظری پژوهش حاضر، شاخص رفاه لگاتوم در سال ۲۰۲۰ از سایت لگاتوم است) را به‌عنوان متغیر رفاه اجتماعی خود به‌دلیل دارا بودن زیرشاخص‌های متنوع در نظر گرفته است. در این مرحله، زیر عناصر شاخص لگاتوم براساس طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای در اختیار گروه خبرگان برای اجرای روش دلفی قرار گرفت. روش دلفی یا تکنیک دلفی، یک روش ساختاریافته و دارای چارچوب برای ارتباط گروهی میان کارشناسان و خبرگان است تا بتوانند به کمک آن، تصمیم‌گیری و تحلیل در شرایط ابهام را با حداقل خطای ممکن انجام دهند؛ سپس نظرات براساس بومی‌سازی شاخص‌ها جهت تهیه پرسش‌نامه با معیارهای روستاهای ایران به روش جزء به کل جمع‌آوری و شاخص‌هایی که نمره بالاتر از میانگین، یعنی نمره ۳ کسب کرده بودند به‌عنوان شاخص انتخاب شدند. پس از طراحی سؤالات، مجدد سؤالات برای سنجش روایی به خبرگان جهت بررسی شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR^2) ارسال شد. براساس این شاخص، حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVR برابر با $0/62$ است و اگر شاخص CVR گویه‌های کمتر از $0/62$ باشد آن گویه بایستی حذف شود که درنهایت، پرسش‌نامه‌ای با ۳۰ گویه در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) با پنج مؤلفه: محیط سرمایه‌گذاری، محیط اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سلامت و آزادی فردی و ایمنی طراحی شد. گروه خبرگان در این تحقیق شامل: اساتید دانشگاه، مدیران و کارشناسان بنیاد برکت و مجریان طرح‌های اشتغال‌زایی در مناطق

^۱ هرگاه جامعه مورد بررسی خیلی وسیع و گسترده باشد و تهیه فهرست تمامی اعضای جامعه امکان‌پذیر نباشد، انتخاب نمونه از نظر اجرایی مشکل به‌نظر می‌رسد؛ لذا از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای، کشور را به چند خوشه (استان) تقسیم کرده و سپس نمونه از میان چند خوشه منتخب به‌صورت تصادفی انتخاب می‌شود.

^۲ Content validity ratio

روستایی بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند و قضاوتی انتخاب شده‌اند. گروه پانل خبرگان از ۱۳ عضو تشکیل شده است که از این تعداد ۱۰ نفر دارای مدرک تحصیلی دکتری و ۳ نفر دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد است. حجم و تعداد افراد نمونه در گروه خبرگان با توجه به سطح اشباع نظری در نظر گرفته شده است. ویژگی‌های خبرگان پژوهش این است که از نظر آگاهی و اطلاعات در این زمینه برجسته باشند و بتوانند با ارائه اطلاعات دقیق، نمادی از جامعه باشند. برای تعیین پایایی، پرسش‌نامه نهایی براساس نتایج روایی صوری و محتوایی، در بین ۳۸۱ نفر از اعضای نمونه به صورت آزمایشی اجرا شد. مقدار ضریب آلفای کرونباخ کل گویه‌ها ۰/۹۱۵ به دست آمد که بیانگر سازگاری درونی قوی است. البته مقدار آلفای کرونباخ هر شاخص نیز به طور جداگانه محاسبه شده است (جدول ۱). بعد از جمع‌آوری داده‌ها، اعتبار سؤالات پژوهش با تحلیل عاملی تأییدی مورد سنجش قرار می‌گیرد. تحلیل عاملی به بعضی از روش‌های آماری چند متغیره که هدف اصلی آن خلاصه نمودن داده‌ها است اطلاق می‌گردد. این روش، همبستگی درونی متغیرها با تعداد بالا را مورد بررسی قرار می‌دهد و در پایان به دسته‌بندی متغیرها به شکل عامل‌های عمومی محدود و تبیین آنها می‌پردازد. تحلیل عاملی به دو صورت تحلیل عاملی تأییدی و تحلیل عاملی اکتشافی است. در نهایت، روابط بین ۵ مؤلفه با استفاده از مدل سازی معادلات ساختاری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و الگویی براساس روابط بین مؤلفه‌ها ارائه شده است. مدل معادلات ساختاری روشی برای بررسی روابط میان متغیرهای پنهان است که همزمان متغیرهای مشاهده‌پذیر را نیز در نظر می‌گیرد. منظور از متغیرهای پنهان همان عوامل اصلی هستند که در یک الگو یا مدل مفهومی نمایش داده می‌شوند. متغیرهای مشاهده‌پذیر نیز همان گویه‌ها یا سؤالات مربوط به سنجش عوامل اصلی می‌باشند. برای تجزیه و تحلیل از نرم افزار Amos24 و spss20 استفاده شده است.

جدول ۱: میزان آلفای کرونباخ شاخص‌ها به تفکیک مؤلفه‌های رفاه اجتماعی

Tab. 1: The amount of Cronbach's alpha of indicators by the components of social welfare

ردیف	گویه‌های مرتبط	تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ
۱	محیط سرمایه‌گذاری	۷	۰/۷۳۹
۲	کیفیت اقتصادی	۸	۰/۸۵۹
۳	سرمایه اجتماعی	۶	۰/۸۱۴
۴	سلامت	۵	۰/۷۷۲
۵	آزادی فردی و امنیت	۵	۰/۶۲۹

(منبع: یافته‌های پژوهش).

۴. یافته‌های تحقیق

در این پرسش‌نامه، ۳۸۱ نفر از متقاضیان طرح‌های اشتغال‌زایی بنیاد برکت در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و اطلاعات: جنسیت، سن، تحصیلات، تأهل، استان، رسته فعالیت، درآمد و مذهب از آن‌ها در جدول ۲، آورده شده است.

جدول ۲: تجزیه و تحلیل اطلاعات کمی مصاحبه شوندهگان

Tab. 2: Analysis of Quantitative Interview Data

ردیف	سن	فراوانی	درصد	تحصیلات	فراوانی	درصد	رسته فعالیت	فراوانی	درصد	جنسیت	فراوانی	درصد
۱	زیر ۲۵ سال	۴	۱	بی سواد	۱۴	۴	دامپروری	۱۶۴	۴۳	مرد	۲۵۱	۶۶
۲	۲۵ تا ۳۰ سال	۷۸	۲۰	زیر دیپلم	۱۷۱	۴۵	خدمات	۱۴۳	۳۷	زن	۱۳۰	۳۴
۳	۳۰ تا ۳۵ سال	۱۲۰	۳۲	دیپلم	۱۰۲	۲۷	کشاورزی	۳۴	۹	-	-	-
۴	۳۵ تا ۴۰ سال	۵۸	۱۵	فوق دیپلم	۲۴	۶	طیور	۲۴	۶	-	-	-
۵	۴۰ تا ۴۵ سال	۷۲	۱۹	کارشناسی	۶۲	۱۶	صنعت	۱۰	۳	-	-	-
۶	۴۵ سال به بالا	۴۹	۱۳	ارشد و بالاتر	۸	۲	آبزیان	۶	۲	-	-	-
ردیف	استان	فراوانی	درصد	تأهل	فراوانی	درصد	درآمد (میلیون)	فراوانی	درصد	مذهب	فراوانی	درصد
۱	خراسان جنوبی	۱۷۸	۴۷	مجرد	۷۶	۲۰	۲ تا ۴	۱۸۲	۴۸	شیعه	۳۵۱	۹۲
۲	هرمزگان	۶۶	۱۷	متأهل	۲۸۳	۷۴	۰ تا ۲	۱۶۹	۴۴	سنی	۳۰	۸
۳	همدان	۵۱	۱۳	متارکه / مطلقه	۶	۲	۴ تا بیشتر	۳۰	۸	-	-	-
۴	یزد	۴۶	۱۲	همسر فوت شده	۱۶	۴	-	-	-	-	-	-
۵	گلستان	۴۰	۱۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-

منبع: یافته‌های پژوهش.

دیدگاه کلی پاسخ‌گویان نسبت به ابعاد مختلف مؤلفه‌های رفاه اجتماعی متأثر از اعتبارات خرد مانند محیط سرمایه‌گذاری، کیفیت اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سلامت و آزادی و ایمنی فردی: در ابتدا زیرشاخص‌های رفاه اجتماعی براساس میانگین نمرات پاسخ‌گویی محاسبه و برای رتبه‌بندی به‌لحاظ آماری مورد استفاده قرار گرفت. محیط سرمایه‌گذاری شاخصی است که پاسخ‌دهندگان بیشتری رضایت را از آن داشته‌اند و شاخص سرمایه اجتماعی شاخصی است که رضایت پاسخ‌دهندگان از آن در رتبه آخر قرار دارد. البته تأکید می‌گردد که همه مؤلفه‌ها به‌لحاظ میانگین پاسخ‌دهندگان از رتبه خوبی برخوردار هستند و بیشتر از عدد ۳ می‌باشند. نکته قابل تأمل دیگر، رضایت بیشتر پاسخ‌دهندگان به دلیل برخورداری از حوزه سلامت ناشی از افزایش درآمد بوده است (جدول ۳). در ادامه از هر یک از مؤلفه‌ها به صورت جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جدول ۳: وضعیت رتبه‌بندی مؤلفه‌های رفاه اجتماعی (n=381)

Tab. 3: Ranking status of social welfare components (n=381)

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	مؤلفه
۱	۰/۱۵	۰/۶۰	۳/۹۴	محیط سرمایه‌گذاری
۲	۰/۱۷	۰/۶۷	۳/۹۳	سلامت
۳	۰/۱۷	۰/۶۳	۳/۷۲	آزادی و امنیت فردی
۴	۰/۱۷	۰/۶۱	۳/۵۶	کیفیت اقتصادی
۵	۰/۱۸	۰/۶۵	۳/۷۳	سرمایه اجتماعی

منبع: یافته‌های پژوهش.

پس از بررسی رتبه‌بندی زیرشاخص‌های رفاه اجتماعی، بررسی رتبه‌بندی گویه‌های هر یک از شاخص‌ها مورد واکاوی قرار می‌گیرد.

جدول ۴: وضعیت رتبه‌بندی زیرشاخص‌های مؤلفه رفاه اجتماعی (n=381)

Tab. 4: Ranking status of social welfare component sub-indices (n=381)

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه	شاخص
۱	۰/۲۰	۰/۸۶	۴/۲۸	میزان راحتی دسترسی به اعتبارات	محیط سرمایه‌گذاری
۲	۰/۲۱	۰/۸۰	۳/۸۲	میزان حمایت از طرح‌های کارگاهی	
۳	۰/۲۱	۰/۸۴	۳/۹۳	میزان توجه به عدم شکل‌گیری انحصار در طرح‌ها	
۴	۰/۲۲	۰/۹۱	۴/۱۲	میزان جلوگیری از بروکراسی اضافی در دریافت تسهیلات	
۵	۰/۲۶	۰/۹۶	۳/۶۴	میزان توجه سازگاری طرح‌ها با حفظ محیط‌زیست	
۶	۰/۲۷	۱/۰۹	۴/۰۱	میزان دسترسی به اطلاعات تسهیلات	
۷	۰/۳۱	۱/۱۷	۳/۸۰	میزان راحتی دسترسی به بانک‌های طرف قرارداد بنیاد	
۱	۰/۱۹	۰/۷۷	۴/۰۳	میزان افزایش اشتغال در روستا	کیفیت اقتصادی
۲	۰/۲۱	۰/۸۰	۳/۷۷	میزان کاهش بیکاری جوانان در روستا	
۳	۰/۲۲	۰/۸۱	۳/۷۲	میزان افزایش مشارکت نیروی کار زنان	
۴	۰/۲۳	۰/۷۷	۳/۳۰	میزان بهبود اداره زندگی با افزایش درآمد	
۵	۰/۲۳	۰/۸۳	۳/۵۹	میزان افزایش اشتغال تبعی در روستا	
۶	۰/۲۴	۰/۸۵	۳/۵۴	میزان افزایش تولید در طرح‌ها	
۷	۰/۲۸	۰/۹۱	۳/۲۶	میزان کاهش خط فقر در روستا	
۸	۰/۳۲	۱/۰۶	۳/۲۸	میزان افزایش بهره‌وری نیروی کار	
۱	۰/۱۸	۰/۷۷	۴/۱۱	میزان اطمینان به تسهیل‌گران در فرآیند تشکیل پرونده	سرمایه اجتماعی
۲	۰/۱۹	۰/۷۳	۳/۷۶	میزان افزایش اعتماد بین یکدیگر	
۳	۰/۲۳	۰/۸۸	۳/۸۸	میزان فرصت ایجاد ارتباط با دیگران	
۴	۰/۲۴	۰/۸۹	۳/۶۴	میزان کمک به خانواده‌های دیگر	
۵	۰/۲۹	۰/۹۷	۳/۳۰	میزان کمک به خانواده و دوستان با افزایش درآمد	
۶	۰/۳۰	۱/۰۹	۳/۶۸	میزان خوشحالی و شادی خانواده برای ایجاد طرح اشتغال‌زایی	
۱	۰/۲۰	۰/۸۳	۴/۲۰	میزان جلوگیری از عوامل پرخطر مانند خودکشی	سلامت
۲	۰/۲۲	۰/۸۶	۳/۸۶	میزان افزایش امید به زندگی	
۳	۰/۲۴	۰/۹۳	۳/۹۴	میزان جلوگیری از مصرف مواد مخدر	
۴	۰/۲۶	۰/۹۸	۳/۷۳	میزان احساس سلامت روحی و روانی	
۵	۰/۲۷	۱/۰۲	۳/۸۲	میزان جلوگیری از افسردگی	
۱	۰/۲۰	۰/۷۷	۳/۷۵	میزان کاهش سخت‌گیری و افزایش سلامت جسمی زنان	آزادی و انبساطی
۲	۰/۲۱	۰/۸۵	۴/۰۶	میزان کنترل خشونت و درگیری به دلیل ایجاد اشتغال	
۳	۰/۲۲	۰/۸۵	۳/۸۳	میزان ترغیب بزرگان به حل‌وفصل اختلافات	
۴	۰/۴۱	۱/۴	۳/۳۸	میزان عدم تفاوت مرد یا زن بودن متقاضی	

(منبع: یافته‌های پژوهش).

بررسی گویه‌های مرتبط با محیط سرمایه‌گذاری حاکی از آن است که میزان راحتی دسترسی به اعتبارات که مهم‌ترین هدف بنیاد برکت برای راه‌اندازی برنامه‌های اشتغال‌زایی بوده است با میانگین ۴/۲۸ در رتبه اول قرارداد. نکته قابل‌تأمل دیگر در حوزه محیط سرمایه‌گذاری، بالا بودن میانگین گویه «میزان جلوگیری از

بروکراسی اضافی در دریافت تسهیلات» است که این موضوع نشان از رضایت بیشتر پاسخ‌دهندگان از کاهش بروکراسی در دریافت تسهیلات بنیاد برکت است. از سوی دیگر، بالاتر از ۴ بودن میانگین گوینه، میزان دسترسی به اطلاعات تسهیلات نشان‌دهنده در دسترس قرار دادن اطلاعات تسهیلات و فرآیند آن به متقاضیان طرح‌های اشتغال‌زایی است. از سوی دیگر، بررسی گوینه‌های کیفیت اقتصادی به‌عنوان شاخص دیگر رفاه اجتماعی حاکی از آن است که بنیاد برکت به هدف خود، یعنی اشتغال‌زایی در مناطق محروم روستایی و کسب رضایت از متقاضیان در سطح بالایی دست یافته است. همچنین در راستای افزایش اشتغال‌زایی، سعی در اشتغال جوانان و کاهش بیکاری آن‌ها را در اولویت خود قرار داده است؛ لذا گوینه «میزان کاهش بیکاری جوانان در روستا» رتبه دوم را کسب کرده است. یادآوری می‌شود که گوینه «میزان افزایش بهره‌وری نیروی کار» در پایین‌ترین سطح مؤلفه کیفیت اقتصادی قرار دارد که نشان‌دهنده کاهش رضایت پاسخ‌دهندگان از بهره‌وری نیروی کار در رسته‌های مختلف اشتغال‌زایی است. بررسی گوینه‌های سرمایه اجتماعی به‌عنوان شاخص سوم، حاکی از آن است که گوینه‌های میزان اطمینان به تسهیل‌گران در فرآیند تشکیل پرونده و میزان افزایش اعتماد بین یکدیگر در رتبه اول و دوم قرار دارد؛ البته با این که گوینه میزان خوشحالی و شادی خانواده برای ایجاد طرح اشتغال‌زایی در رتبه آخر قرار دارد، ولی به‌لحاظ میانگین از امتیاز خوبی برخوردار است که نشان‌دهنده ایجاد شادی و کامیابی اکثر خانواده‌ها از دستیابی یکی از اعضای خانواده به شغل حکایت دارد. بررسی گوینه‌های سلامت حکایت از آن دارد که میانگین همه گوینه‌ها به‌خصوص «میزان جلوگیری از عوامل پرخطر مانند خودکشی»، «میزان جلوگیری از مصرف مواد مخدر» و «میزان افزایش امید به زندگی» در حد نسبتاً بالا قرار دارد. بالا بودن میانگین پاسخ‌دهندگان به گوینه‌های سلامت و نوع گوینه‌های سلامت حکایت از آن دارد که اشتغال‌زایی برای متقاضیان سلامت روحی بالایی را به ارمغان آورده و در کنار کاهش میزان افسردگی، امید به زندگی را در آن‌ها افزایش داده است. بررسی گوینه‌های آزادی و ایمنی فردی حاکی از آن است که براساس ضریب تغییرات گوینه‌های «میزان کاهش سخت‌گیری و افزایش سلامت جسمی زنان»، «میزان کنترل خشونت و درگیری به‌دلیل ایجاد اشتغال» و «میزان ترغیب بزرگان به حل‌وفصل اختلافات» به‌ترتیب در رده اول و سوم قرار دارند؛ البته میانگین بالاتر از چهار گوینه «میزان کنترل خشونت و درگیری به‌دلیل ایجاد اشتغال» نشان‌دهنده نظر مثبت و نسبتاً بالای کنترل خشونت ناشی از اشتغال به‌کار در میان متقاضیان است (جدول ۴).

پس از بررسی دیدگاه پاسخ‌دهندگان نسبت به گوینه‌ها، اثرگذاری هر یک از مؤلفه‌ها از طریق آزمون تی^۱ مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای در این پژوهش، ارزش عدد مقایسه^۳ انتخاب شده است؛ همان‌طور که مشاهده می‌شود هر پنج مؤلفه رفاه اجتماعی در سطح اطمینان ۹۹٪ با توجه به مقدار درجه آزادی و مقادیر پایین و بالای بازه درجه اطمینان که در همه موارد مثبت است، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که تخصیص اعتبارات خرد در مدل‌های اشتغال‌زایی بنیاد برکت بر هر یک از مؤلفه‌های شاخص رفاه اجتماعی، یعنی محیط سرمایه‌گذاری، کیفیت اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سلامت و آزادی و ایمنی فردی اثر مثبت داشته است. نتایج آماری این تحلیل در جدول ۵، آورده شده است.

۱. آزمون تی، آزمونی است که برای مقایسه میانگین نمونه با میانگین جامعه یا یک عدد ثابت (به‌خصوص در پرسش‌نامه‌هایی با داشتن طیف لیکرت) مورد استفاده قرار می‌گیرد.

جدول ۵: نتایج بررسی مؤلفه‌های رفاه اجتماعی توسط آزمون تی

Tab. 5: The results of examining the components of social welfare by T-test

۳ = ارزش تست						مؤلفه
۹۵٪ فاصله اطمینان		تفاوت میانگین	سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار تی	
بالا	پایین					
۱/۰۰	۰/۸۸	۰/۹۰	۰/۰۰۰	۳۸۰	۳۰/۸	محیط سرمایه‌گذاری
۰/۶۲	۰/۵۰	۰/۵۶	۰/۰۰۰	۳۸۰	۱۸/۰	کیفیت اقتصادی
۰/۷۹	۰/۶۶	۰/۷۲	۰/۰۰۰	۳۸۰	۲۲/۰	سرمایه اجتماعی
۰/۹۹	۰/۸۶	۰/۹۳	۰/۰۰۰	۳۸۰	۲۷/۰	سلامت
۰/۷۹	۰/۶۶	۰/۷۳	۰/۰۰۰	۳۸۰	۲۲/۶	آزادی و ایمنی فردی

منبع: یافته‌های پژوهش

در ادامه، به منظور بررسی اعتبار سؤالات پرسش‌نامه از تکنیک تحلیل عاملی تأییدی استفاده می‌شود. در تحلیل عاملی تأییدی، سهم رابطه بین متغیرهای آشکار و متغیرهای پنهان به وسیله بارهای عاملی نشان داده می‌شود. البته در این تحلیل هرچه میزان بارهای عاملی به عدد یک نزدیک‌تر باشد، گویای این مسأله است که سؤالات پرسش‌نامه ارتباط قوی‌تری با متغیرهای مکنون دارد. در ادامه، تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول^۱ برای هر یک از مؤلفه‌های رفاه اجتماعی مورد سنجش قرار می‌گیرد.

در تحلیل عاملی مرتبه اول رابطه بین سؤالات و ابعاد مربوط به هر یک از شاخص‌های رفاه اجتماعی مانند: محیط سرمایه‌گذاری، کیفیت اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سلامت و آزادی و ایمنی فردی مورد بررسی قرار گرفته است. بارهای عاملی بزرگ‌تر از ۰/۴ مورد تأیید است. البته برای از دست ندادن اطلاعات مربوط به برخی از پرسش‌ها کمتر از ۰/۴ نیز آورده شده است؛ برای مثال، در مؤلفه محیط سرمایه‌گذاری برای از دست ندادن اطلاعات مربوط به یک پرسش که از اهمیت بالایی در خصوص تأمین اعتبارات خرد برخوردار بود، بار عاملی ۰/۲۸ برای آن گویه پذیرفته شده است. در مؤلفه محیط سرمایه‌گذاری میزان راحتی دسترسی به بانک‌های طرف قرارداد بنیاد با بار عاملی ۰/۸۶ بیشترین بخش توضیح‌دهندگی مؤلفه محیط سرمایه‌گذاری را برعهده دارد؛ همان‌طور که در جدول ۷، مشاهده می‌کنید بار عاملی همه سؤالات مرتبط با مؤلفه محیط سرمایه‌گذاری بالاتر از ۰/۴ می‌باشد. پس می‌توان نتیجه گرفت که این مفاهیم به خوبی سنجیده شده است. همچنین مقدار بارهای عاملی در مؤلفه کیفیت اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سلامت و آزادی و ایمنی فردی بالاتر از ۰/۴ است که می‌توان نتیجه گرفت که این مفاهیم به خوبی سنجیده شده است. البته برای از دست ندادن اطلاعات مربوط به پرسش «میزان جلوگیری از مصرف مواد مخدر» در مؤلفه سلامت که از اهمیت بالایی در خصوص اثرات تأمین اعتبارات خرد برخوردار بود، بار عاملی ۰/۲۱ برای آن گویه پذیرفته شده است. همچنین پرسش «میزان عدم تفاوت مرد یا زن بودن متقاضی» در مؤلفه آزادی و ایمنی و فردی که از اهمیت بالایی در خصوص بی‌تفاوت بودن تأمین اعتبارات خرد برای زنان و مردان حکایت داشت، بار عاملی ۰/۲۸ برای آن گویه پذیرفته شده است (جدول ۶).

^۱. First order confirmatory factor analysis

جدول ۶: مقادیر برآورده شده بارهای عاملی خرده مقیاس شاخص های رفاه اجتماعی

Tab. 6: Satisfied values of factor loadings of social welfare indicators subscale

شاخص	گویه	بار عاملی	نسبت بحرانی
محیط سرمایه گذاری	میزان راحتی دسترسی به اعتبارات	۰/۶۴	-
	میزان حمایت از طرح های کارگاهی	۰/۴۶	۶/۳
	میزان راحتی دسترسی به بانک های طرف قرارداد بنیاد	۰/۸۶	۱۱/۸
	میزان دسترسی به اطلاعات تسهیلات	۰/۶۷	۱۰/۷
	میزان توجه به عدم شکل گیری انحصار در طرح ها	۰/۴۴	۷/۸
	میزان جلوگیری از بروکراسی اضافی در دریافت تسهیلات	۰/۲۸	۵/۲
	میزان توجه سازگاری طرح ها با حفظ محیط زیست	۰/۵۱	۹/۰
کیفیت اقتصادی	میزان افزایش تولید در طرح ها	۰/۵۲	-
	میزان افزایش بهره وری نیروی کار	۰/۶۹	۹/۳
	میزان افزایش اشتغال در روستا	۰/۶۰	۹/۶
	میزان افزایش مشارکت نیروی کار زنان	۰/۷۱	۹/۴
	میزان افزایش اشتغال تبعی در روستا	۰/۷۷	۹/۸
	میزان کاهش بیکاری جوانان در روستا	۰/۸۰	۹/۷
	میزان کاهش خط فقر در روستا	۰/۶۶	۹/۷
	میزان بهبود اداره زندگی با افزایش درآمد	۰/۴۵	۸/۶
سرمایه اجتماعی	میزان کمک به خانواده و دوستان با افزایش درآمد	۰/۸۲	-
	میزان خوشحالی و شادی خانواده برای ایجاد	۰/۸۰	۱۶/۰
	میزان فرصت ایجاد ارتباط با دیگران	۰/۵۸	۱۱/۱
	میزان کمک به خانواده های دیگر	۰/۷۹	۱۵/۳
	میزان افزایش اعتماد بین یکدیگر	۰/۵۵	۱۰/۵
	میزان اطمینان به تسهیلاتگران در فرآیند تشکیل پرونده	۰/۲۹	۵/۴
سلامت	میزان جلوگیری از مصرف مواد مخدر	۰/۲۱	-
	میزان احساس سلامت روحی و روانی	۰/۸۵	۴/۰
	میزان جلوگیری از افسردگی	۰/۸۷	۴/۰
	میزان جلوگیری از عوامل پرخطر مانند خودکشی	۰/۴۰	۴/۱
	میزان افزایش امید به زندگی	۰/۸۳	۳/۹
آزادی و ایمنی فردی	میزان عدم تفاوت مرد یا زن بودن متقاضی	۰/۲۴	-
	میزان کنترل خشونت و درگیری به دلیل ایجاد اشتغال	۰/۴۹	۷/۰
	میزان ترغیب بزرگان به حل و فصل اختلافات	۰/۷۲	۸/۱
	میزان کاهش سختگیری و افزایش سلامت جسمی زنان	۰/۷۲	۸/۹

(منبع: یافته های پژوهش).

پس از بررسی بارهای عاملی گویه‌های مربوط به تک‌تک مؤلفه‌ها، به بررسی نیکویی برازش مؤلفه‌ها در جدول ۷، پرداخته می‌شود. شاخص‌های برازش به‌طور کلی در سه گروه شاخص‌های برازش مطلق^۱، شاخص‌های برازش تطبیقی^۲ و شاخص‌های برازش مقتصد^۳ تقسیم می‌شود (عبداللهی و طاهری، ۱۳۹۸). از آنجاکه در بین متخصصان مدل‌یابی معادله‌های ساختاری، توافق عمومی و کلی در ارتباط با این که کدام‌یک از شاخص‌های برازندگی برآورد بهتری از مدل را فراهم می‌کند، وجود ندارد؛ پیشنهاد می‌شود ترکیبی از سه تا چهار شاخص گزارش شود (کلین^۴، ۲۰۰۵). در مجموع، در این پژوهش هم از چهار شاخص استفاده شده است که مقدار چهار شاخص: GFI، IFI، NFI و CFI بین صفر و یک قرار دارد که هرچه این مقدار به عدد یک نزدیک‌تر باشد، کارایی مدل بیشتر خواهد بود. شاخص دیگر RMSEA است که هر چه قدر کوچک‌تر از یک ۰/۱ باشد، مدل کارا تر خواهد بود (بهاروند و همکاران، ۱۳۹۷). با توجه به این نکات، ابتدا به نتایج شاخص‌های برازش کلی تحلیل عاملی تأییدی مرحله اول تک‌تک مؤلفه‌ها پرداخته می‌شود؛ همان‌طور که در جدول ۸، مشاهده می‌شود شاخص کای دو هنجار شده برای همه مؤلفه‌ها کمتر از مقدار ۳ است و همچنین مقادیر بالای ۰/۹۵ برای همه مؤلفه‌های در دو CFI و IFI نشان از برازش خیلی خوب مدل برای تک‌تک مؤلفه‌ها دارد؛ البته مقادیر پایین ۰/۰۸ شاخص RMSEA برازش خیلی خوب مدل را تأیید می‌کند.

جدول ۷: شاخص‌های برازش مدل مؤلفه‌های رفاه اجتماعی

Tab. 7: Fit indices of social welfare components model

RMSEA	IFI	CFI	CMIN/DF	df	مؤلفه
۰/۰۵	۰/۹۸	۰/۹۸	۲/۰۰	۱۲	محیط سرمایه‌گذاری
۰/۰۲	۰/۹۹	۰/۹۹	۱/۲	۱۳	محیط اقتصادی
۰/۰۵	۰/۹۹	۰/۹۹	۱/۹	۸	سرمایه اجتماعی
۰	۱	۱	۰/۷	۳	سلامت
۰	۱	۱	۰/۱۱	۴	آزادی و ایمنی فردی

(منبع: یافته‌های پژوهش).

زمانی که یک سازه بزرگ خود از چند متغیر پنهان تشکیل شده باشد، از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم استفاده می‌شود. در تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم رابطه متغیرهای پنهان با سازه اصلی بررسی می‌شود. نتایج مدل تحلیل عاملی مرتبه دوم، حکایت از آن دارد تمام مقادیر بار عاملی از مقدار بالایی برخوردار هستند که کمترین مقدار آن ۰/۶۷ و مربوط به مؤلفه محیط سرمایه‌گذاری است. از آنجا که بار عاملی مقدار عددی است که میزان شدت رابطه میان یک متغیر پنهان و متغیر آشکار مربوطه را طی فرآیند تحلیل مسیر مشخص می‌کند؛ لذا هرچه مقدار بار عاملی یک شاخص در یک رابطه سازه مشخص بیشتر و نزدیک به یک باشد، آن شاخص سهم بیشتری در تبیین آن سازه بر عهده دارد. با وجود این، سرمایه اجتماعی با بار عاملی ۰/۹۸ و کیفیت اقتصادی با

1. Absolute Fit Index

2. Comprative Fit Index

3. Parsimonious Fit Index

4. Kline

بار عاملی ۰/۹۶ بیشترین مؤلفه در تبیین رفاه اجتماعی به شمار می‌آیند. البته لازم به ذکر است بار عاملی مؤلفه‌های دیگر نیز از مقادیر بالایی مانند بار عاملی ۰/۸۸، سلامت، ۰/۸۱، آزادی و ایمنی فردی و ۰/۶۷ محیط سرمایه‌گذاری برخوردار هستند؛ همان‌طور که در پیوست ۱ آمده است نتایج تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم متغیر رفاه اجتماعی نشان می‌دهد که مدل اندازه‌گیری آن مناسب و کلیه اعداد و پارامترهای مدل معنادار است. شاخص‌های اندازه‌گیری که نشانگر مناسب بودن مدل اندازه‌گیری عوامل ساختاری فرآیندی است. در جدول ۸، مقدار شاخص‌های مربوط به نیکویی برآزش تحلیل عاملی مرتبه دوم آورده شده است.

جدول ۸: شاخص‌های برآزش مدل مؤلفه‌های رفاه اجتماعی

Tab. 8: Fit indices of social welfare components model

RMSEA	IFI	GFI	CFI	CMIN/DF	df	مؤلفه
نزدیک به صفر	نزدیک به یک	نزدیک به یک	نزدیک به یک	کمتر از ۵	-	مقادیر قابل قبول
۰/۰۸	۰/۸۲	۰/۸۱	۰/۸۲	۳/۸۰	۳۶۰	رفاه اجتماعی

(منبع: یافته‌های پژوهش).

همان‌طور که در جدول ۸ مشاهده می‌شود، شاخص‌های برآزش مدل در محدوده برآزش خوب مدل قرار دارند؛ برای مثال، شاخص کای دو هنجار شده که یکی از شاخص‌های پرکاربرد در مدل‌سازی معادلات ساختاری است که مقادیر بهینه آن را برای برآزش مدل خوب کمتر از ۵ و نزدیک به صفر بودن عنوان می‌کنند، از مقدار ۳/۸۰ برخوردار است.

۵. نتیجه‌گیری

موضوع اشتغال از بُعد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بسیار حائز اهمیت است. این موضوع تا جایی اهمیت دارد که همه دولت‌ها در دنیا، بهبود وضعیت اشتغال را جزو اولویت کاری خود معرفی می‌کنند. از سوی دیگر، تحقق اشتغال پایدار، بستگی به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب دارد که به‌طور عمومی، برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت آن در بودجه سالیانه لحاظ می‌شود. البته در کشور ما، با توجه به اهمیت بالای اشتغال، علاوه بر دولت، نهادهای حاکمیتی نیز مانند بنیاد برکت ستاد اجرایی حضرت امام خمینی(ره)، بنیاد مستضعفان و کمیته امداد به این موضوع در قالب اشتغال‌زایی از طریق تأمین اعتبارات خرد ورود کرده‌اند. با توجه به ابعاد اهمیت اشتغال، هدف از پژوهش حاضر، بررسی تأثیر اعتبارات خرد بنیاد برکت بر رفاه اجتماعی در مناطق روستایی کشور بوده است. این پژوهش از چند بُعد دارای نوآوری است. نخست، مراجعه به پژوهش‌های پیشین که در مرور بر ادبیات به آن‌ها اشاره شد، نشان می‌دهد که پژوهش‌های صورت‌گرفته عمدتاً به اثرات اعتبارات خرد بر متغیرهای مختلف رفاهی یا تنها اقتصادی مانند تأثیر آن بر فقر، مصرف، نابرابری درآمدی، درآمد، توانمندسازی اقتصادی، ابعاد توانمندسازی و غیره اشاره دارد. این درحالی است که پژوهش حاضر، ابعاد مختلف رفاه مانند: محیط سرمایه‌گذاری، کیفیت اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سلامت و آزادی و ایمنی فردی را سنجیده است. دوم، در

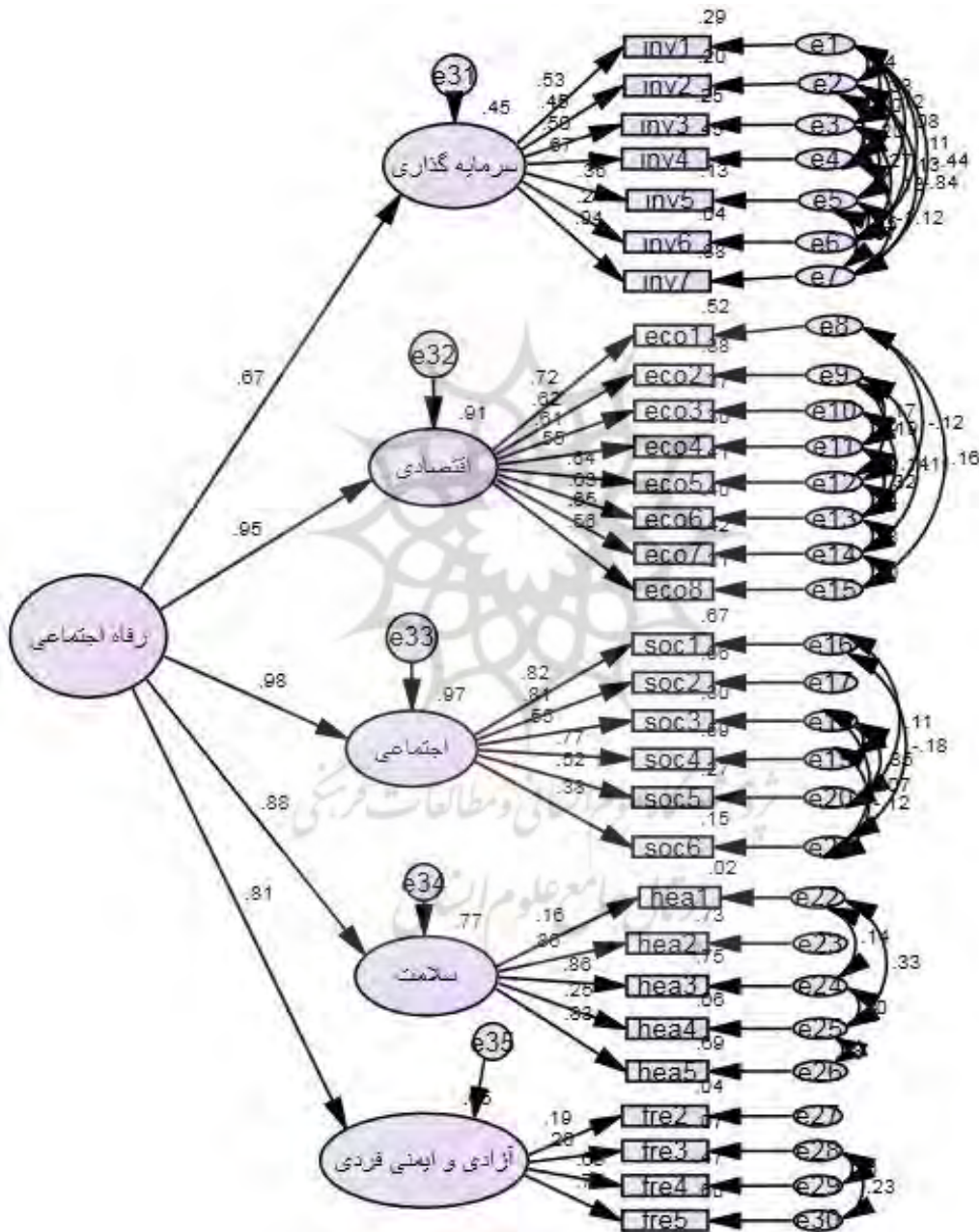
بیشتر پژوهش‌های انجام شده از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده نشده است و بیشتر به روش آمار استنباطی، تحلیل‌های آماری انجام شده است. ویژگی سوم این پژوهش، بومی‌سازی شاخص لگاتوم (به‌عنوان پرکاربردترین شاخص رفاه اجتماعی) است که منجر به بررسی رفاه اجتماعی از ابعاد مختلف می‌باشد.

با توجه به نوآوری‌های مطرح شده، در این پژوهش تلاش شد تا با انتخاب نمونه آماری مناسب از متقاضیان طرح‌های اشتغال‌زایی در مناطق روستایی، امکان اعتباریابی دقیق مقیاس فراهم شود. مقیاس حاضر برمبنای یافته‌های تجربی و رویکردهای نظری موجود در زمینه اعتبارات خرد با الگوگیری از شاخص‌های لگاتوم ساخته شد. اعتبار محتوایی و صوری مقیاس توسط متخصصان اساتید دانشگاه، مدیران، کارشناسان و مجری طرح‌های اشتغال‌زایی مورد تأیید قرار گرفت. همچنین یافته‌های پژوهش در زمینه بررسی روایی سازه‌ی مقیاس، با استفاده از تحلیل عامل تأییدی مرتبه دوم، هم‌بستگی بالایی را بین متغیرهای پنهان نشان داد. نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم حکایت از بارهای عاملی بالا برای هر پنج مؤلفه رفاه اجتماعی داشته است. از سوی دیگر، نتایج آزمون t حاکی از اثرات مثبت اعتبارات خرد بر هر پنج مؤلفه دارد؛ همچنین بررسی آمار میانگین گویه‌ها نشان از نظرات مثبت پاسخ‌دهندگان به گویه‌هایی است که با رویکرد اثرات مؤثر تعریف شده بودند. بررسی متغیرها به صورت جداگانه نشان می‌دهد که محیط سرمایه‌گذاری با بالاترین میانگین پاسخ‌های دریافتی در رتبه اول قرار دارد. بررسی مؤلفه‌های این شاخص نشان می‌دهد که میزان راحتی دسترسی به اعتبارات که مهم‌ترین هدف بنیاد برکت برای راه‌اندازی برنامه‌های اشتغال‌زایی بوده است با بالاترین میانگین در رتبه اول قرار داد. همچنین در حوزه محیط سرمایه‌گذاری، بالا بودن میانگین گویه «میزان جلوگیری از بروکراسی اضافی در دریافت تسهیلات» نشان از رضایت بیشتر پاسخ‌دهندگان از کاهش بروکراسی در دریافت تسهیلات دارد. محیط سرمایه‌گذاری مناسب شرایط رشد اقتصادی را بهتر و بیشتر فراهم می‌کند که رشد اقتصادی یکی از مؤلفه‌های رفاه اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. در خصوص مؤلفه کیفیت اقتصادی، بالا بودن میانگین پاسخگویی به گویه میزان افزایش اشتغال در روستا حکایت از آن دارد که بنیاد برکت به هدف خود یعنی اشتغال‌زایی و کسب رضایت از متقاضیان در سطح بالایی دست یافته است و بهبود این شاخص نیز منجر به افزایش رفاه اجتماعی از طریق افزایش رشد اقتصادی خواهد شد. بررسی گویه‌های مؤلفه سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که گویه میزان اطمینان به تسهیل‌گران در فرآیند تشکیل پرونده در رتبه اول قرار دارد. سرمایه اجتماعی مفهومی چند بُعدی است که در برخی موارد سطح توسعه‌یافتگی به‌صورت بی‌واسطه معرف رفاه اجتماعی آن جامعه است. در حوزه سلامت، گویه میزان جلوگیری از عوامل پرخطر مانند خودکشی بالاترین میانگین را کسب کرده است و این موضوع بر این نکته تأکید دارد که اشتغال‌زایی برای متقاضیان سلامت روحی بالایی را به ارمغان آورده و در کنار کاهش میزان افسردگی، امید به زندگی را در آن‌ها افزایش داده است. گویه «میزان کاهش سختگیری و افزایش سلامت جسمی زنان» در گویه‌های شاخص آزادی و ایمنی فردی در رتبه اول قرار دارد. البته بالا بودن میانگین گویه «میزان کنترل خشونت و درگیری به‌دلیل ایجاد اشتغال» در این مؤلفه نشان‌دهنده نظر مثبت و نسبتاً بالای کنترل خشونت ناشی از اشتغال به‌کار در میان متقاضیان است. با توجه به نتایج حاصل از پژوهش، توصیه می‌شود در جهت بهبود طرح‌های اشتغال‌زایی اجتماع‌محور بنیاد برکت مواردی مانند افزایش بهره‌وری نیروی کار با آموزش بهتر نیروی کار، افزایش میزان درآمد از طریق افزایش اعتبار در برخی طرح‌های اشتغال‌زایی برای

اقتصادی کردن مقیاس طرح، کمک به بازاریابی بیشتر محصولات و... انجام شود. البته برای گسترش تأمین منابع مالی، انحراف از تخصیص منابع قرض الحسنه بانکها ضروری به نظر می‌رسد. تفکیک بخش قرض الحسنه بانکهای تجاری و اختصاص آن به بانکهای قرض الحسنه می‌تواند به تخصیص بهینه این منابع و در نتیجه رفع مشکل کمبود منابع در تأمین مالی خرد در ایران کمک شایانی نماید.

۶. پیوست

کتابنامه

- آرمنداریز دی آگیون، بیتریز؛ و مرداک، جانانان، (۲۰۰۵). *اقتصاد تأمین مالی خرد*. ترجمه متوسلی، محمود (۱۳۹۰). تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.
- احمدی، فضل‌اله؛ نصیریانی، خدیجه؛ و اباذری، پروانه، (۱۳۸۷). «تکنیک دلفی، ابزاری در تحقیق». *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، بهار و تابستان، ۸ (۱): ۱۸۵-۱۷۵.
- احمدی، نسیم، (۱۳۸۸). «معرفی و نقد روش دلفی». *ماهنامه کتاب ماه علوم اجتماعی*، ۱۳ (۲۲): ۱۰۰-۱۰۸.
- احمدیان، مریم، (۱۳۹۵). «الگوی تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط ۷. تأمین مالی خرد: تجربه جهانی و وضعیت ایران». *گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس*، شماره مسلسل ۱۵۱۸۸.
- اعظمی، موسی؛ و هدایتی نیا، سعید، (۱۳۹۷). «تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر رفاه اجتماعی مناطق روستایی شهرستان کرمانشاه؛ مورد مطالعه دهستان بالا دربند». *فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی*، ۵ (۴): ۴۸۹ - ۴۶۹.
- بهاروند، فتانه؛ گوران، میلاد؛ و یعقوبی، نورمحمد، (۱۳۹۷). «مدل یابی معادلات ساختاری رابطه هوش هیجانی و رفتار شهروندی سازمانی». *پژوهش‌های مدیریت عمومی*، ۱۱ (۴۰): ۲۱۴-۱۹۰.
- تاسان، مونا؛ پیرایی، خسرو؛ نوژاد، مسعود؛ و عبدشاهی، عباس، (۱۳۹۹). «اثر متغیرهای کلان اقتصادی بر رشد به نفع فقیر در ایران». *فصلنامه مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۹ (۳۳): ۲۵۱-۲۲۷.
- حسن‌زاده، علی؛ ازوجی، علاء‌الدین؛ و قویدل، صالح، (۱۳۸۵). «بررسی آثار اعتبارات خرد در کاهش فقر و نابرابری‌های درآمدی». *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، ۶ (۲۱): ۶۹-۴۵.
- حسن‌زاده، علی؛ و قویدل، صالح، (۱۳۸۴). «چالش‌های تأمین مالی خرد روستایی در ایران». *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۱۳ (۴۹): ۱۶۸-۱۴۱.
- راغفر، حسین؛ باباپور، میترا؛ و یزدانپناه، محدثه، (۱۳۹۴). «بررسی رابطه رشد اقتصادی با فقر و نابرابری در ایران طی برنامه‌های اول تا چهارم توسعه». *فصلنامه مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۴ (۱۶): ۷۹-۵۹.
- شهیدی‌نسب، مصطفی، (۱۳۹۳). «آسیب‌شناسی تأمین مالی خرد در بانک‌های ایران: درس‌هایی برای طراحی نظام تأمین مالی خرد اسلامی». *دو فصلنامه جستارهای اقتصادی ایران*، ۱۱ (۲۱): ۱۲۴-۹۷.
- فراشی، مرضیه، (۱۳۹۴). «بررسی اثرات اعتبارات خرد بر توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان فقیر روستایی در شهرستان نهاوند». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه لرستان.
- فقیری، مژگان؛ زرافشانی، کیومرث؛ و علی بیگی، امیرحسین، (۱۳۹۳). «بررسی تأثیر صندوق اعتبارات خرد بر توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه». *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۷ (۳): ۲۲-۱.
- قاسمی، عبدالرسول؛ ستاری فر، محمد؛ و مرتضوی‌فر، زینب، (۱۳۸۹). «ارزیابی تحلیلی و تجربی تأثیر تأمین مالی خرد بر درآمد و مصرف خانوار». *فصلنامه تحقیقات اقتصادی*، ۴۶ (۳): ۲۰۵-۱۸۱.
- قلیچ، وهاب، (۱۳۹۹). «الزامات اصلاح ساختار تسهیلات خرد و کلان در نظام بانکی ایران». *پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران*، گزارش سیاستی دی ۱۳۹۹.
- کفاشی، مجید، (۱۳۹۳). «مدل معادلات ساختاری مؤلفه‌های سبک زندگی مؤثر بر هویت اجتماعی». *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۶ (۳): ۱۲۰-۱۰۵.
- کمیته تحقیق و توسعه بنیاد برکت، (۱۳۹۸). آیین‌نامه اجرایی طرح «سرمایه‌گذاری حمایتی اشتغال برکت». تهران: انتشارات طرحان.
- محمدی‌یگانه، بهروز؛ چراغی، مهدی؛ و احمدی، کبری، (۱۳۹۳). «بررسی آثار اعتبارات خرد بر توانمندسازی اقتصادی فقیر روستایی مطالعه موردی: دهستان غنی بیگلو، شهرستان زنجان». *جغرافیا و توسعه*، ۱۲ (۳۵): ۲۴۷-۲۳۳.

- محمدی، یاسر؛ عوافقی‌اکمل، فرشته؛ و ضمیری‌آراسته، مینا، (۱۳۹۷). «اثرات تأمین مالی خرد و توانمندسازی زنان روستایی در استان‌های کرمانشاه و همدان». *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۷ (۴): ۱۸۸-۱۶۹.

- عبداللهی، عباس؛ و طاهری، آزاده، (۱۳۹۸). *مدل‌سازی معادلات ساختاری به کمک نرم‌افزار آموس*. تهران: جهاد دانشگاهی.

- Abdullahi, A. & Taheri, A., (2019). *Structural equation modeling using Amos software*. Tehran: Academic Jihad (In Persian).

- Agbola, W.; Frank, A. A. & Mahmood, A., (2017). "Does microfinance reduce poverty? New evidence from Northeastern Mindanao, the Philippines". *Journal of Rural Studies*, 50: 159- 171.

- Ahmadi, F.; Nasiriani, Kh. & Abazari, P., (2008). "Delphi technique, a tool in research". *Iranian Journal of Education in Medical Sciences*, spring and summer 2017: 175-185 (In Persian).

- Ahmadi, N., (2009). "Introduction and criticism of the Delphi method". *Monthly book of the month of social. sciences*, 13 (22), (In Persian).

- Ahmadian, M., (2016). "The model of financing small and medium enterprises 7. Micro financing; Global experience and Iran's situation". *Report of Majlis Research Center*, serial number 15188 (In Persian).

- Angelucci, M.; Karlan, D. & Zinman, J., (2013). "Win some lose some? Evidence from a randomized microcredit program placement experiment by compartamos banco". National bureau of economic research. Cambridge, MA 02138.

- Armendariz, D. B. & Murdoch, J., (2010). *The economics of microfinance*. Translation: Motvasseli, Mahmoud. Tehran: Research Institute of Money and Banking (In Persian).

- Azami, M. & Hedayati Nia, S., (2018). "The effect of social capital components on the social well-being of rural areas of Kermanshah; The case study of Bala Darband district". *Rural Development Strategies Quarterly*, 5 (4), Winter 2017: 469-489 (In Persian).

- Baharond, F.; Goran, M. & Yaqoubi, N., (2018). "Structural equation modeling of the relationship between emotional intelligence and organizational citizenship behavior". *Public Management Research*, 11 (40): 214-190, (In Persian).

- Banerjee, A.; Duflo, E.; Glennerster, R. & Kinnan, C., (2015). "The miracle of microfinance? Evidence from a randomized evaluation". *American Economic. Juornals: Applied Economics*, 7 (1).

- Faqiri, M.; Zarafshani, K. & Ali Beigi, A., (2014). "Investigating the impact of microcredit fund on the empowerment of rural women in Kermanshah province". *Village and Development Quarterly*, 17 (3): 1-22, (In Persian).

- Farashi, M., (2015). "Investigation of the effects of microcredits on the economic and social empowerment of poor rural women in Nahavand city". Master's thesis, Lorestan University. (In Persian).

- Ghasemi, A.; Satarifar, M. & Mortazavi Far, Z., (2010). "Analytical and empirical evaluation of the impact of microfinance on household income and consumption". *Economic Research Quarterly*, 46 (3): 181-205, (In Persian).

- Hassanzadeh, A. & Qavidel, S., (2005). "Rural micro financing challenges in Iran". *Quarterly Journal of Agricultural Economics and Development*, 13 (49): 168-141, (In Persian).

- Hassanzadeh, A.; Azouji, A. & Qavidel, S., (2006). "Investigating the effects of microcredits in reducing poverty and income inequality". *Islamic Economics Quarterly*, 6 (21): 45-69, (In Persian).
- Hoai, A. D. & Hong, S. N., (2014). "Effects of Microfinance on Poverty Reduction in Vietnam: A Pseudo-Panel Data Analysis". *Journal of Accounting, Finance and Economics*, 4 (2): 58 – 67.
- Kafashi, M., (2014). "Structural equation model of lifestyle components affecting social identity". *Iranian Quarterly Journal of Social Development Studies*, 6 (3): 105-120 (In Persian).
- Kline, R. B., (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Guilford Press, New York.
- Machingambi, J., (2020). "The impact of microfinance on the sustainability of Poor clients: a conceptual review". *Journal of ENTREPRENEURIAL INNOVATIONS*, 27 may 2020.
- Mohammadi Yeganeh, B.; Cheraghi, M. & Ahmadi, K., (2014). "Investigating the effects of microcredits on the economic empowerment of the rural poor, a case study: Ghani Biglo village, Zanjan city". *Geography and Development*, 12 (35): 233-247, (In Persian).
- Mohammadi, Y.; Awatfi Akmal, F, & Zamiri Arasteh, M., (2018). "Effects of micro financing and empowerment of rural women in Kermanshah and Hamadan provinces". *Quarterly Journal of Space Economics and Rural Development*, 7 (4): 169-188, (In Persian).
- Morduch, J. & Haley, B., (2002). *Analysis of the effects of microfinance on poverty reduction*. NYU Wagner working paper.
- Nugroho, A. J., (2011). "The Welfare Impacts of Microfinance on Rural Households: Evidence from Boyolali of Indonesia". *Journal of Economics and Finance in Indonesia*, 59 (3): 257 – 278.
- Qalich, W., (2020). "Requirements for reforming the structure of micro and macro facilities in Iran's banking system". Monetary and Banking Research Institute of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran. Political report of December 2019. (In Persian).
- Qalich, W., (2020). "Requirements for reforming the structure of micro and macro facilities in Iran's banking system". *Monetary and Banking Research Institute of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran*, Political report of December 2019 (In Persian).
- Raghofer, H.; Babapour, M. & Yazdan Panah, M., (2014). "Investigating the relationship between economic growth and poverty and inequality in Iran during the first to fourth development plans". *Iranian Applied Economic Studies Quarterly*, 4 (16): 59-79. (In Persian).
- Research and Development Committee of Barkat Foundation, (2019). Executive regulations of the "Barkat employment support investment" project. Tehran: Techan Publications, (In Persian).
- Shahidi Nasab, M., (2014). "Microfinance Microfinance in Iranian Banks: Lessons for Designing Islamic Microfinance System". *Two Quarterly Journals of Economic Studies of Iran*, 11 (21): 124-97, (In Persian).
- Tasan, M.; Piraei, Kh.; Nunjad, M. & Abdshahi, A., (2019). "Effect of macroeconomic variables on pro-poor growth in Iran". *Iranian Applied Economic Studies Quarterly*, 9 (33): 251-227, (In Persian).
- Vu, H. T. & Daisaku, G., (2020). "Does Microfinance Improve the Household Welfare of Ethnic Minorities? Evidence from Bac Kan Province, Vietnam". *Progress in Development Studies*, 20, 1: 65–83.
- www.prosperity.com. "The Legatum Prosperity Index" (2020).